

Birinci Bölüm

**1929-1938 ARASI DÖNEMDE
BASIN ALANINDAKİ HUKUKSAL YAPI
VE KURUMLAŞMALAR**

I- 1929 Öncesi Hukuksal Yapı

A- 1909 Basın Yasası, Değişiklikler ve

Bu Değişikliklerin Yorumlanması

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı içerisinde, basın hayatımızda büyük bir canlanma görülmüştür. Çıkarılan gazete sayısı, onlardan iki yüzlere ulaşmıştır. Fakat bu alışılmadık ortam, kısa zamanda bir karışıklığa ve dönemin yazarlarının da belirttiği gibi bir anarşiye yol açmıştır ve bu gidişatın önüne geçebilmek amacıyla bir kanun çıkarılması gerekli görülmüştür. 31 Mart Vakası sonrasında geçilen sıkıyönetim uygulaması ve onun basın alanındaki uzantısı olan sansür, basını oldukça sıkı denetim altına almış bulunuyordu. Buna karşılık, gazetelerin kapatıldığını; fakat kapatılan gazetelerin yeni bir isimle çıkarıldığını görmekteyiz. İşte bu ortamda yeni bir Basın Yasası hazırlıklarına girişilmiştir. Gerek basın, gerekse matbaalara ait olmak üzere iki ayrı kanun tasarısı hazırlanarak Meclis-i Mebusan'a intikal etmiştir¹.

Kanun teklifi Matbuat Encümeni'nde görüşülmüş ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Kanun teklifi Encümen'de görüşülürken, üyelerden tecrübeli bir basın mensubu olan Ebuziya Tevfik, Encümen Mazbata-

¹ Bu haberin gerek basında, gerekse halk arasında bazı şüpheler yarattığını görüyoruz. Halkta bu kanun ile özgürlüğün kısıtlanacağına dair şüpheler ortaya çıktığını görmekteyiz. Sultanahmet Camii avlusunda bir miting düzenlenmiş, gazetelerde birçok yazılar yayınlanmıştır. Miting günü seçilen heyet, Meclis-i Mebusan'a gelerek Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey'le görüşmüş ve basın hürriyeti ile ilgili garanti almıştır. Bkz. İskit, a.g.e., s. 155.

si'nın başına bir giriş yazmış ve burada basın özgürlüğüne dair düşüncelerini nakletmiştir².

Meclisteki görüşmeler sonunda yeni basın ve matbaalar kanunu 16 Temmuz 1909 tarihinde kabul edilmiştir. 1909 Basın Yasası, 1881 tarihli Fransız Basın Yasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Bir taraftan matbuata özgürlük vermek kaygısı, diğer taraftan zararlı yayın yapan gazeteler, bu kanunu yapan ve kabul edenleri iki zıt tesir altında bırakmıştır. Bu kanun doğal bir zamanın meyvesi olmadığından ancak düzen sağlamak amacıyla uygulamaya konulmuştur. Fakat uygulandığı dönemde, olağanüstü şartların ortaya çıkması nedeniyle uzun ömürlü olmuştur.

1909 Basın Yasası esas olarak sansür öngörmemektedir. Ancak devletin güvenliğini bozan ve ayaklanmaya yol açacak yolda yayın yapan gazeteler, açılan davalar sonuçlanıncaya kadar hükümetçe kapatılabilecektir. Yasada, Matbuat Müdürlüğü'nün ismi geçmemektedir. Gazete çıkarmak isteyenlerin İstanbul'da Dahiliye Nezareti'ne, taşrada vilayete dilekçe vermeleri zorunludur. Kanun gazete çıkarmak için

² Ebuzziya şöyle demektedir; "Asrı ahirin rub'u ahiri evailine kadar Avrupa'da Hürriyeti Matbuat aleyhinde bulunanların itirazatı, neşriyatı ruzumerre ile mesaili siyasiye ve mezhebiyeye hasrı makal eden nevilerine raci olup yoksa umumen ulûm ve fûnuna dair kitap ve risale ve evrakımevkute neşrine muhalefet fikri bizden başka her yerde zail olmuştur

Hürriyeti basın Fransa İnkılabı Kebiri üzerine tanzim olunan şeraiti idareye (yani Kanun-i Esasiye) serlevha makamında olarak hukuku beşeri mübeyyin olmak üzere tertip olunan kavaid-i siyasiye meyanında şu yolda münderiçtir. Efkârının ve mütalatının müdavelesi, insanın en muazzez hukukundandır. Hürriyetle efkârını tahrir edebilir, hürriyetle efkârını tab' ve neşreyleyebilir.) İşte hürriyeti matbuatın mebnaaleyhi budur. Lakin cayi mübahase ve ihtilaf olan cihet bu hakkın suistimalatına karşı ittihaz olunacak tedabirin nevi ve derecesidir.

Esker müdekkikin ve müellifin, basın için tazminat ve mücazat esasını kabul etmişlerdir. Elhaleti hazihi Avrupa'ca müttefikun aleyh olan re'y şudur: (Hürriyeti basın bir haktır ve tabiatı beşerin ihtiyacından maduttur. Bu hürriyeti men edecek hiçbir kanun olmamalıdır. Ancak bu hakkın suiistimali bir zarar vukuunu veyahut müstahakkı ceza olacak bir fiil intaç ederse mutazarrır mazharı tazminat ve mütecasir duçarı mücazat olmalıdır. Bkz. İskit, 1943, s. 155-156.

izin alınması zorunluluğu içermemektedir. Sansür öngörmemesi, izin müessesesinin yer almaması nedeniyle kanunun liberal bir görüşle hazırlanmış olduğu söylenebilir. Ancak zaman içerisinde yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü birçok yönden sınırlama altına alınmıştır³. Kanunda gazete çıkaracaklardan kefalet akçesi alınması, Meclis'teki görüşmelerde kabul edilmiş olmasına karşın, yer almamaktadır⁴. Kanunun ikinci maddesine göre, gazetelerin sorumlu müdürlerinin, Osmanlı uyruğunda ve 21 yaşında olması, kimlik ve yurttaşlık haklarını kullanmaktan yoksun bırakılmamış olması, sahtekarlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak gibi "kötü ahlaka delalet eden" suçlardan mahkum olmamış bulunması gerekmektedir⁵.

Kanunun ikinci maddesinde şöyle bir hüküm yer almaktadır: "Gazete veya dergi hangi dilde yayınlanıyorsa, sorumlu müdürün o dilde (kitabet edecek) derecede behresi olmak (yazı yazacak derecede kabiliyeti olmak) şarttır. Fakat hiçbir diploma sahibi olmak gerekli görülmemiştir. 1909 Basın Yasası'nın cezai sorumluluğu şu şahıslara yüklenmektedir; mesul müdür, yazıyı imzalayan yazar, matbaacı, dağıtıcı, satıcılar. Ancak her derecedekiler hakkında davanın sürdürülmesi imkansız kalmadıkça, ondan sonraki dereceler hakkında dava açılması söz konusu değildir⁶. Yine kanunun on birinci maddesine göre; gazete sahibi açılacak olan tazminat davalarında mesul kişi durumundadır. Bu sorumluluk kanunda şöyle belirtilmiştir: "Zarar ve ziyan mahkumiyetinden gazete ve risale sahibi dahi mesuldür"⁷. Kanunda ayrıca, basın ve yayın suçları ve bunlara verilecek cezalarda ayrıntılı bir biçimde yer almış bulunuyordu. Kanunun sekizinci maddesi; gazete ve dergilerinin her nüshasının iki adedinin günü gününe en büyük mahalli amire (sorumlu müdür imzası ile) gönderilmesini öngörmektedir.

1909 Basın Yasası'nın dördüncü maddesine göre; çıkarılması için idareye beyanname verilmeyen bir gazete ve derginin yayını yasaklanmış bulunmaktadır. Yine bu maddenin ikinci fıkrasına göre;

³ İnüç, *a.g.e.*, s. 298.

⁴ Bu hüküm daha sonra 3 Mart tarihli geçici kanunla getirilmiştir. Bkz. İskit, 1939, s. 86.

⁵ Madde 2., İskit, *a.g.e.*, 1939, s. 86.

⁶ Madde 2., bkz. İskit, *a.g.e.*, 1939, s. 86.

⁷ Madde 11., bkz. İskit, *a.g.e.*, 1939, s. 86.

beyanname hilafına hareket edilmişse, beyanname verilmemiş muamelesinin yapılacağı belirtilmiştir. Kanundaki yayın suçları ve cezalarına ilişkin diğer hükümler de şunlardır: Padişaha karşı yazı yoluyla hakaret edenlere üç aydan üç yıla kadar hapis cezası verilecektir (madde 26). Ahlak kurallarına uymayan yazıların yayınlanması ve resimlerin basılması yasaklanmıştır (madde 20). Asılsız haberlerin yayınlanması ve bu yolla başkalarının suçlanamayacağı belirtilmiştir (madde 19). Ülkede yasal olarak tanınmış dinler ve mezhepler aleyhine yayın yapılması suç sayılmıştır (madde 16). 18, 27, 28, 29 ve 30. maddelerle, yabancı hükümdarlara hakaret etmek, Meclis-i Ayan, Meclis-i Mebusan, ordu, donanma, ülkedeki kordiplomatik zevata yayın yoluyla hakaret, yayın yoluyla şantaj yapmak ve çıkar sağlamak suç sayılmış ve uygulanacak cezalar belirtilmiştir. 13., 14., 15., 33. maddelerle meclislerin, mahkemelerin gizli oturumlarındaki konuşmaların, kanunların ve yönetmeliklerin hükümet tarafından resmen açıklanmadan önce yayınlanması, seferberlik ve savaş durumunda askeri haberlerin yayınlanması yasaklanmış ve uygulanacak cezalar belirtilmiştir.

Para cezası ve tazminat konusuna gelince, bu cezalar iki başlık altında toplanmıştır.

a- Sorumlu müdüre yönelik cezalar

b- Para cezaları ve tazminatlar

Birinci tip cezaları üstlenen şahıs, gazetenin sahibi değil, gazetenin sorumlu müdürüdür. Para cezası ve tazminatlara gelince, 1909 Basın Yasası'nın getirdiği para cezası ve tazminatlar çeşitlidir. 4., 12., 21., 23. maddeler bu konuya ilişkin olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu maddelerin getirdiği cezalar şunlardır: Yayından dolayı zarar görenlerin zarar ve ziyanlarının tazmin edilmesi, tazminat kararlarının neşri masrafı, cevap hakkının yerine getirilmemesi durumunda tazminat ödenmesi, beyannamesiz gazete veya dergi yayınlanması halinde ödenecek ceza, ayrıca siyasî suçlardan dolayı suçlanıp beraat eden sorumlu müdüre tazminat ödenmesi şeklindeki uygulamalar kanunla yürürlüğe konulmuştur.

1909 Basın Yasası yürürlükte kaldığı 1931 yılına kadar birçok değişikliğe uğramıştır. 1912 yılında yapılan bir değişiklikle, sorumlu müdüre yüksek öğrenim görmüş olması veya yedi yıllık lise diploması sahibi olması zorunluluğu getirilmiştir. Basın suçları için kurulmuş olan eski özel mahkemeler kaldırılmış, bu suçların genel mahkemelerde görülmesi esası kabul edilmiştir⁸. Kanunda yapılan diğer önemli değişiklikler şöyle sıralanabilir:

1- 3 Mart 1912 tarihinde yapılan bir değişiklikle kabul edilen geçici bir kanun ile, siyasî bir gazete çıkarmak için depozito yatırılması esası getirilmiştir. Depozito miktarı olarak İstanbul'da 500, taşrada 200 liralık bir bedel belirlenmiştir. Yine aynı kanunla askerlerin gazete ve dergilerde yazı yazmalarının yasaklanması hükmüne bağlanmıştır⁹.

2- 16 Şubat 1913'te gerçekleştirilen değişiklikle, genel ahlak ve edep kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yayınının yasaklanması ve toplatılması kabul edilmiştir¹⁰.

3- 9 Mart 1913 tarihli geçici kanunla, milletvekillerinin ve Âyan Meclisi üyelerinin, gazete sorumlu müdürü olmaları yasaklanmış ve gazete satıcılarının polisten belgeli olmaları zorunluluğu getirilmiştir. Yine aynı değişiklikle gazete sahibinin gerekli kanuni şartları taşımaları durumunda gazetenin sorumlu müdürü olabilecekleri kabul edilmiştir. Kanunda yayın hayatına son vermiş bir gazetenin sahibinin isim haklarının on beş gün ile bir sene arasında bir süre için söz konusu olduğu ilkesi kabul edilmiştir.

4- 9 Kasım 1913 tarihli değişiklikle, devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek nitelikte yayın yapan gazetelerin kapatılması öngörülmüştür.

5- 25 Ağustos 1914 tarihli geçici bir kanunla, askeri sansür memurlarının izni olmadan, ordu ve askeri hareketlerle ilgili

⁸ İnüç, *a.g.e.*, s. 300.

⁹ Bu değişiklikle 1909 Basın Yasası'nın ikinci maddesi değiştirilmiş bulunmaktadır.

¹⁰ 1909 Basın Yasası'nın 20. maddesi değiştirilmiştir. İskit, *a.g.e.*, 1943, s. 166.

haberlerin yazılmaması ve yayınlanmaması hükmüne bağlanmıştır¹¹.

6- 5 Ağustos 1920 tarihli kararname ile iç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması kabul edilmiştir¹².

1909 Matbaalar Kanunu

1909 Basın Yasası'nın kabul edildiği 16 Temmuz 1909 tarihinde bir de matbaalar kanunu kabul edilip uygulamaya konulmuştur. Yeni matbaalar kanunu ile basımevleri eskiden üzerinde bulunan ağır yüklerden kurtulmuş bulunuyorlardı. 11 maddelik bu kanun ile Basın Yasası ile sağlanan özgürlüklerden matbaaların da aynen yararlanmaları amaçlanmıştır¹³.

Bu kanun ile her Osmanlı vatandaşı matbaa açmak hakkına sahip olmuştur. Bunun için, İstanbul'da Dahiliye Vekaleti'ne, taşrada vilayete beyanname verilmesi yeterli görülmüştür. Basılacak olan şeylerin önceden görülmesi mecburiyeti bu kanun ile ortadan kaldırılmıştır. 1909 Matbaalar Kanunu ile, 1857 yılından beri süregelen matbaalar sansürü kaldırılmıştır. Sadece Kuran ve hadis kitapları basacakların müftülükten izin almaları şartı konulmuştur¹⁴. Kitap ve risale başına

¹¹ Bu kanun değişikliğinin yapıldığı tarihte, Avrupa karışmış ve bir dünya harbi tehlikesi gündeme gelmiş bulunuyordu. Sait Halim Paşa Hükümeti bu gelişmeler ve askeri olayları kontrol maksadı ile bu değişikliğe gitmiştir.

¹² Bu kararname padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit ve kabine üyelerinin imzalarını taşımaktadır. Bu kararname ile getirilen hüküm şöyledir: "Devletin iç güvenliğinin ve dış ilişkilerinin bozulmasına yönelik bir bildiri, görüşme, makale ya da hükümetle ilgili evrak yayımlarsa, bu yayınların ana kanunda karşılığı olan cezadan başka üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaklardır. Ayrıca yayınlayanlar memursa, memurluk ve emeklilik haklarından yoksun bırakılacaklardır. Bunların gazeteleri 15 günden 6 aya kadar kapatılacaktır. Sorumlu müdür 100 liradan, 1000 liraya kadar para cezası veya 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılacaktır." Bkz. İskit, 1943, s.

¹³ Server İskit, *a.g.e.*, 1939, s. 94.

¹⁴ 1909 Matbaalar Kanunu, madde 6.

suretiyle işlenecek suçlar için, 1909 Basın Yasası'nın basın suçlarıyla ilgili hükümlerin uygulanacağı kanunda yer almaktadır¹⁵.

1914 Sansür Talimatnamesi

1909 Basın Yasası'nın kabulünden sonra 1914 yılında yürürlüğe konulan sansür talimatnamesi, basın özgürlüğü açısından çok önemli bir uygulamadır. 61 maddelik talimatname, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ortam içerisinde gündeme geldiği için basını tamamen kontrol altına almayı amaçlamaktadır. 1914 Sansür Talimatnamesi'nin önemli maddeleri şunlardır: ¹⁶

1. Madde: Seferberliğin ilanı ile birlikte, haberleşmeler ve basın, Harbiye Nezareti'nin emriyle incelenmeye ve sansür edilmeye başlar. Bunun için İstanbul'da ve gerekli görülen diğer yerlerde sansür merkezleri belirlenir ve kurulur.

2. Madde: Haberleşmeler ve basının en çoğu ve çeşitli kablo tellerinin birleşme noktası İstanbul'da olduğu için, İstanbul sansür kuruluştur, öteki yerlere oranla daha geniş ve iç hizmetlerce daha önemli olduğu için, İstanbul'a mahsus sansür kurullarının örgütlenme ve çalışması için ayrıca bir talimatname yapılmıştır.

Talimatnamenin bundan sonraki maddeleri kısaca şöyledir: 3. ve 7. maddelerde sansür kurullarının kadroları ve genel hükümler belirtilmiştir. 8. ve 19. maddelerde sansür kurullarının görev ve yetkilerinin neler olduğu göstermektedir. 20.- 34. maddeler sansürün uygulanması hakkındaki hükümler, haberleşmeler, resmi ve özel yazışmalar, 35. ve 36. maddeler resmi yazışmalar, 37.- 46. maddeler resmi ve resmi olmayan telgraf ve benzeri haberleşmenin sansürü 47. ve diğer maddelerde mektuplar, paketler, kitaplar ve risaleler ile ilgili hükümler yer almaktadır. Konumuzu yakından ilgilendirdiği için 50. - 59. maddeler üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağız.

¹⁵ Aynı kanun, madde 8, 9, 10.

¹⁶ Alpay Kabacalı, "Sansür Tarihiyle İlgili İki Belge", Tarih ve Toplum, Haziran 1989, s.66. Bu talimatnamenin orijinal metni için bkz. Sansür Talimatnamesi, İstanbul, Matbaayı Askeriye, 1330 (1914), 16 sayfa.

50. Madde: bütün basın sansür emirlerine uymaları zorunludur. Aksi şekilde hareket eden gazete ya da ajanslar derhal kapatılır, ya da geçici kapatma cezasına çarptırılırlar. Bütünyle kapatılan gazeteler başka bir isim altında dahi yayınlanamaz. Sorumlu müdürleri Divan-ı Harb-i Örfiye'ye sevk edilirler demektir.

51. Madde: Seferberliğin devamı süresince yeniden hiçbir adla gazete ya da ajans bülteni yayınlanamaz.

52. Madde: Her türlü ekler ve adisyon biçiminde yeni baskılar yasaktır. Her gazete daha önce olduğu gibi günde bir kere yayınlanabilir.

53. Madde: Dışardan gelen ve sansür elinden geçmeyen hiçbir telgrafi ajanslar yayınlamayazlar.

54. Madde: İstanbul'daki bütün süreli yayınlar, sabahleyin yayınlanacak sayılarının provalarını, gece saat dokuzdan on ikiye kadar, akşam sayılarının provalarını da gündüz on ikiden dörde kadar, İstanbul Sansür Müfettişliği'ne verirler ve gazetelerin tamamen denetlendiğini gösteren, altına talimata uygundur kaydıyla sansür memuruna ve nöbetçi sansür subayına imzalattıktan sonra, gazetelerini yayınlayabilirler. Yayınlanan sayılardan birini sansür memuruna kontrol için gönderirler.

55. Madde: Sansür tarafından çizilmiş olan veya imzalanmamış bulunan maddelerin yayınlanması, O gazete veya ajansın dağıtılmasını (lağvını) ve müdürünün Divan-ı Harb'e verilmesini gerektirir.

56. Madde: Gazetelerde sansür edilecek maddeler, telgraf ve mektuplardakilerin aynısıdır.

57. Madde: Genel Karargâh'tan onaylı olmayan, savaş muhabirlerinin hiçbir telgrafi kabul edilmez ve süreli yayınlardan sansür edilir.

Düzgün sayılamayacak bir dille kaleme alınan bu sansür talimatnamesi, basın hukuku açısından, keyfi uygulamalara neden olabilecek özelliklere sahiptir. 56. madde gazetelerde, sansür edilecek maddeler mektup ve telgrafların aynısıdır demektede de, telgraf ve mektuplarda

nelerin sansüre tabi tutulacağı yeterince açık değildir. Bu talimatnamenin yayınlanmasında, maddelerden anlaşılacağı üzere büyük ölçüde askerî endişeler etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişinin hemen akabinde, bu talimatnamenin yayınlanmış olması düşüncemizi doğrular mahiyettedir. Bu talimat sayesinde, I. Dünya Savaşı sırasında basına oldukça sıkı bir kontrol uygulamak mümkün olmuştur. Mütareke ve Millî Mücadele döneminde basına yönelik yasal düzenlemeler devam etmiştir. 1919 Şubat'ında İstanbul Hükümeti tarafından yayınlanan bir genelge ile sıkıyönetim uygulanan yerlerde her türlü basın faaliyetini, hükümet iznine bağlıyordu. Yine 5 Ağustos 1920'de yayınlanan bir başka kararname ile gazete ve dergilerin devletin iç ve dış güvenliğinin bozulmasına ilişkin yayın yapmaları yasaklanmıştır. 19 Ekim 1921 tarihli bir başka yasal düzenleme ile de gazetelerde Kuran ayetlerinin ve hadislerin yayınlanması yasaklanmıştır. Dönemde Ankara Hükümeti de bazı karlar almıştır. Bunların ilki İstanbul ile her türlü haberleşmenin yasaklanmasına ilişkin olanıdır (6 Mayıs 1920). 7 Haziran 1920 tarihinde ise Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur. Basına uygulanan sansür ve benzeri uygulamalar 25 Ekim 1923 günü yayınlanan bir kararname ile sona erdirilmiştir.

B- 1931 BASIN YASASININ MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ, TEPKİLER ve YASANIN ÖZELLİKLERİ

1- Basın Yasasını Hazırlayan Şartlar

Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1929 yılı Mart ayında yürürlükten kaldırılması, birçok alanda olduğu gibi basın alanında da bir özgürlük havasının esmesine neden olmuştur. Sertel "Takrir-i Sükun dönemi beş yıl sürdü. Basın sıkı bir kontrol altında yaşıyordu"¹⁷. demektedir. Sertel, bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halktan koptuğunu, Halk Fırkası'nı temsil eder duruma geldiğini ileri sürüyor, seçimlerde yalnız Halk Fırkası'nın gösterdiği adaylara oy verildiğini be-

¹⁷ Zekeriya Sertel, *a.g.e.*, s. 191-192.

lirtiyordu. Sertel şöyle devam etmektedir: “Tek parti rejimi memleket-
te her türlü örgütlenmeyi yasaklamıştı. Herhangi bir örgüt iktidara ka-
fa tutabilirdi. Onun için Halk Fırkası dışında siyasî parti kurmak ya-
saktı. Telefonla gazete başyazarlarına verilen emirlerin dışına çıkıla-
mazdı. En ufak bir hata yüzünden gazete haftalarca kapatılır, sorumlu-
lar mahkemeye verilirdi, yani tek kelime ile basın nefes alamıyordu.
Havasızlıktan ve hürriyetsizlikten boğuluyordu”¹⁸.

Takrir-i Sükun Kanunu’nun kalkması sonrasında, basın alanında
bir özgürlük havası esmeye başladığını görmekteyiz. Özellikle, İstan-
bul basını bu konuda önderlik etmektedir¹⁹. İstanbul’da Arif Oruç ta-
rafından çıkarılmaya başlanan *Yarın* gazetesinin o günlerde yayınlamış
olduğu yazılar, bu havayı bize oldukça iyi yansıtmaktadır. Yarın
gazetesini daha sonra Zekeriya Sertel’in *Son Posta*’sı izlemiştir. İzmir
basını da bu konularda yayınları *Yeni Asır*, *Hizmet* gazeteleriyle izle-
mektedir. Artık basın giderek sesini yükselterek eleştirilere devam et-
mektedir. 1930 yılı Ağustos ayı içerisinde, Serbest Cumhuriyet Fırka-
sı’nın kurulması basında yeni bir havanın esmesine neden olmuştur.
Fakat sadece üç ay devam eden, bu çok partili dönem içerisinde bası-
nın iktidara karşı almış olduğu tavır ve fırkanın feshinden kısa bir süre
sonra, Menemen’de patlak veren ayaklanma, iktidarın basına karşı

¹⁸ Sertel, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁹ Takrir-i Sükun Kanununun kalkmasıyla ilgili 7 Mart 1929 tarihli Akşam
gazetesinde Necmeddin Sadık (Sadak)’ın “Tabii Halin Avdeti” isimli bir
yazısı çıkmıştır. Sadık yazıda şunları söylemektedir. “Cumhuriyetle ilan
edilen bir memlekette, içtimai ve siyasî nizamın, dahili asayişin bekası yalnız
kanunlar ve mahkemelerdir. Fakat bir an oldu, Cumhuriyet ve inkılâp o kadar
büyük tehlikelere maruz kaldı ki bunları kurtarmak ve hükümete kanunların
sevkinde bir salahiyet vermek, sürat ve şiddetle işleyen adalet mahkemeleri
kurmak lazım geldi. Devlet Reisi Gazi Paşa Hazretleri’nin irşatlarından isti-
fade eden İsmet Paşa Hükümeti, cumhuriyeti hakiki temeli olan milli iradeye,
halk isteğine dayayarak bütün gayri doğal ahvali birer birer ortadan kaldır-
mak, memleketin asayişini adli kanunlara ve alelade mahkemelere tevdi et-
mek yolunu tuttu. İstiklâl Mahkemelerinin lağvından sonra Takrir-i Sükun
Kanununun da nihayet bulması, normal idareye en kısa zamanda avdet ar-
zusunun ne kadar samimi olduğunu gösterir. Takrir-i Sükun Kanunu ortadan
kalktı. Memlekette normal halin avdetini Cumhuriyetin ve İnkılabın daha
fazla kuvvetlenmesi için yeni bir adım addederek memnun olarak sevininiz.”

tavrının sertleşmesine, basın iktidar ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Hükümet'in, son derece kararlı ve kati bir biçimde isyanı bastırıp, sorumlularını cezalandırması sonrasında özellikle Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde basın, Menemen Ayaklanması'nın sorumlularından biri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Ülkede, ekonomik durumun içinde bulunduğu çıkmaz, büyük sıkıntılar, basın özgürlüğü ve siyasî tartışmalar gazetelerin özellikle üzerinde durduğu konulardır. Yine Serbest Fırka döneminde başlayan karşılıklı polemikler devam etmektedir. Dönemin çok tartışılan ve tanınan isimlerden Zeynel Besim, *Hizmet* gazetesinde, Serbest Fırka'nın son günlerinde yayınladığı bir yazıda, basın özgürlüğünün yönetime verebileceği zararın ancak basın tarafından bertaraf edilebileceğini belirtmekte, şöyle devam etmektedir: "Ferdî veya manevî şereflere saldırarak, küfürle satış yollarına dökülen gazeteleri tahakkuk etmiştir ki kanundan evvel efkâr-ı umumiye ve Türk matbuatı ezmiştir. Sınırsız özgürlük istemediğimizi ve istemeyeceğimizi bir daha tekrarladıktan sonra, memleketin fikir hayatına tazyik eden bazı noksanlıkları bildirmek isteriz. Bu eksiklikler devlet otoritesi ve efkârı tehyiç bahislerindeki tarif noksanlıklarıdır" ²⁰.

Hükümete yakın gazeteler ise muhalif gazetelerdeki benzeri yazılara derhal ve sert cevaplar vermektedirler. CHF yanlısı basın, basın özgürlüğü taraftarı olduklarını, esas karşı olduklarının ise eleştiri amacıyla insanlara şantaj yapma, devrime ve Cumhuriyet'e saldırı olduğunu belirtmektedir. CHF milletvekillerinden ve *Cumhuriyet* gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi Bey, partili olsun veya olmasın bütün basın için basın özgürlüğünün temel hak olduğunu belirtmektedir. Nadi şöyle devam etmektedir: "Kalem bir mücadele aletidir. Şekavet silahı değil" ²¹.

Basında, bir Basın Yasası hazırlandığına ilişkin yazılar ilk olarak 1931 yılı Şubat ayında görülmüştür. 27 Şubat 1931 tarihli Anadolu gazetesinde, hükümetin yeni bir Basın Yasası hazırlamaya başladığı belirtilerek, kanunun amacının basına görevlerini, haklarını öğretme olduğu belirtilmekte ve şunlar söylenmektedir: "Eksik ve hatalı bir

²⁰ Zeynel Besim, "Matbuat Hürriyeti", *Hizmet*, 12 Kanunuevvel 1930.

²¹ Yunus Nadi, "Şantaj", *Cumhuriyet*, 27 Kanunusani 1930.

kanun matbuatı nasıl bir anarşi kuvveti haline getirebilir, memlekette kabiliyetlerin gelişme ve tealisine mani olabilirse, cürümle azalar arasındaki nispeti mücrimler aleyhine zail olmuş bir Basın Yasası da, memleketteki gazeteleri ve onunla birlikte umumi efkarı mefluç bir şekle sokar”²².

Hükümet’in, basında giderek artan eleştirilere karşı sertleşme eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Hazırlanan ceza kanunu bu yolda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu ceza kanunu ile basın üzerindeki kontrol arttırılmak isteniyordu. Arif Oruç konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir: “M. Esat Bey’in, İstiklâl Mahkemeleri’ne gerek hissetmemek için düzenlemiş olduğu ceza kanununun bazı maddeleri memlekette fikir, tartışma, nesir, hükümetin yüksek siyasetini herhangi bir şekilde eleştiriye dahi imkân bırakmamaktadır. Aksi şekilde hükümet nüfuzu, devlet otoritesi ve mesul şekillerde mahkemelerde dolaşmaktan, mahkum olmaktan, kalem erbabı için kurtulmak ihtimali mefkuttur. Şu kanunî çemberler arasında sıkışmış kalmış olan basın özgürlüğünden bahsedilmeye imkân ve ihtimal var mıdır?”²³ Arif Oruç ve birçok yazar, çeşitli yazılarında basın özgürlüğüne ilişkin bu tip sınırlamaların aslında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na aykırı olduğunu belirtmektedirler ve bütün bu baskıların, kontrolün, gazetelerin topluma sunmakla yükümlü oldukları hizmeti aksatacağını ısrarla vurgulamaktadırlar²⁴. Bu tip yazılar, özellikle Cumhuriyet ve Akşam başyazarlarının ağır hücumlarına hedef olmaktadır. Fali Rıfkı Bey, *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde yayınladığı birçok yazılarında “muhalif gazetelerin yayınlarını zehir ve fesat saçan birer neşriyat” olarak değerlendirmektedir. Bu yayınları, Meşrutiyet devrinin irticaî nitelikli yayınlarına benzeten Atay, CHF’ nin amacının, kesinlikle zor kullanmak olmadığını sık sık vurgulamaktadır. Atay şöyle devam etmektedir: “Halk Fırkası’ndan hiç kimse zor sis-

²² “Hükümet Yeni Bir Basın Yasası Hazırlıyor”, Anadolu, 27 Şubat 1931.

²³ Arif Oruç, “Zavallı Türk Matbuatı”, Yarın, 13 Mayıs 1931.

²⁴ 3 Kanunusani 1931 tarihli Yılmaz gazetesinde bu konuya örnek verebileceğimiz şöyle bir yazı yayınlanmıştır. “Son Haber”, İrtica hadisesi ve muhalif gazetelerin hükümeti murakabe imkânları sürdürülmek isteniyor.

temi lehinde olamaz. Bizde buna ihtiyaç yoktur. Bizim içinde bulunduğumuz şartlar, ne İtalya'nın ne de Rusya'nın şartlarına benzer"²⁵.

Gazetelerde, siyasî ve ekonomik konulara ilişkin eleştiri yazılarının yayınlandığı, dönemin gazete koleksiyonları incelendiğinde, kolayca görülebilir. İzmir'in tanınmış muhalif gazetelerinden Serbest Cumhuriyet'te yayınlanan "İtiraf Ediyorlar" başlıklı yazıda, muhalif gazetelerin haklılığının ortaya çıktığı, CHF yanlısı basının da zaman içerisinde muhalif basının yazdıklarını yazmaya başladığını söylemektedir²⁶. Yine Arif Oruç imzalı bir başka yazıda, vatan-daşların devlet idaresine katılmaları gerektiği belirtilmektedir. Oruç, burada "Cumhuriyet vatandaşlarından bir kısmının, Cumhuriyet esas-larına aykırı düşmemek şartıyla sırf idare usullerinde daha başka ka-naatler taşıyabilirler" demektedir.

CHF içerisinde, Serbest Fırka deneyi ve Menemen hadisesi sonra-sında otoriter bir rejim kurulması isteğinin ağırlık kazanması, önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Partili gazeteciler, işte bu hava içerisinde otoriter tavırları destekleyen yazılar yazmaya başla-mışlardır. Falih Rıfkı Atay partinin eski düzenden yeni düzene geçen (komünist ve faşist) memleketlerin partilerinin örnek alınarak örgüt-lenmesini istiyor ve muhalif gazeteleri şöyle suçluyordu: "Bütün bu muhalif gazeteciler, hepsi bir kelime ile alçaktır. Balkanlar'dan Ame-rika'nın öbür ucuna kadar böyle mahluklar casus ve baba katili gibi iğrenç mücrimlerle bir sıraya konur ve şahsi hürriyetleri bile kendi el-lerine teslim edilmez"²⁷.

Aynı günlerde, partili basının önde gelen isimlerinden ve Vakıf ya-zarı Asım Us şunları söylemektedir: "BMM'nin yüzde 95 azası CHF'ye mensup olduğuna nazaran bu fırkayı çürütmek, aynı zamanda Millet Meclisi azalarını çürütmek demektir. Hatta CHF' nin manevi şahsiyetini lekelemek, onların gözünde Millet Meclisi'ni lekelemekten

²⁵ Falih Rıfkı Atay, "Zor ve Anarşi", *Hakimiyeti Milliye*, 17 Mayıs 1931.

²⁶ "İtiraf Ediyorlar", *Serbest Cumhuriyet*, 1 Kanunuevvel 1930.

²⁷ Baki Süha Edipoğlu, *Falih Rıfkı Atay Konuşuyor*, Ankara, Berkalp Kita-bevi, 1945, s. 81.

daha müessirdir. İşte onun içindir ki gazetelerde hedefe dolaşık yollardan korkusuzca yürünmektedir”²⁸.

Özellikle partili basında giderek belirginleşen bu otoriter özlemler, basının eleştirilerinden fazlasıyla rahatsız olan hükümeti, otoriter bir basın kanunu hazırlamak yolunda teşvik etmiştir. İşte CHF hükümeti, basın kanununu böyle bir tartışma ve eleştiri ortamında hazırlamış, 1931 yılı Temmuz ayı başında da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sevk etmiştir.

2- Meclis Görüşmelerine Basının Tepkileri

Basın Yasası’nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmesi sırasındaki havanın, basını önemli ölçüde etkilediğini görmekteyiz. Özellikle muhalif yani partili olmayan basının, bu konuda daha hassas olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. 4 Temmuz 1931 tarihli *Yarın* gazetesinde, Arif Oruç imzalı bir yazıda, Basın Yasası’nın bir gün sonra mecliste görüşüleceği, bunun yanında CHF yanlısı gazetelerin, kanunu desteklemek amacıyla şiddetli hücumlarda bulunduklarını söylemektedir. Arif Oruç özetle şunları söylemektedir: “Memlekette, eleştiri, tartışma ve bazı hakikatlerin millet huzurunda neşredilmesi istenilmiyor. Fırka gazeteleri, yani muvafık gazetelerle, bazı milletvekili beylerin ittifak ederek bir ağızdan yaptıkları görüşmeler ne şahsiyet meselesidir ne şeref ve haysiyet meselesidir. Ne de vicdan. Onlar doğrudan doğruya matbuat özgürlüğüne hükümet eliyle darbe vurmak için tasarlanan, ölçülüp, biçilen bir tabiyeden ibarettir”²⁹.

Son Posta yazarlarından, bir dönemin Matbuat Umum Müdürü Zekeriya Sertel, 5 Temmuz 1931 tarihli yazısında, meclisteki görüşmelerin çok şiddetli geçeceğini belirtmektedir. M. Zekeriya, hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası’na mensup olan milletvekillerinin, hepsinin gazetelerin yayınlarının zararlı oldukları konusunda karar birliği içerisinde olduklarını belirtip şunları söylemektedir: “Bunların kanaatine göre bu neşriyat ile yapılan eleştirilerde hakikat yoktur, samimiyet yoktur, münhasıran menfi bir ruh vardır ve bu ruh memlekete bedbini vermek-

²⁸ Vakıf, 14 Temmuz 1931.

²⁹ Arif Oruç, “Yarınki İstihzal”, *Yarın*, 4 Temmuz 1931.

tedir. Halk Fırkası'na mensup olan milletvekillerinin hepsi de bu düşüncede müttelik olmakla beraber, bu duruma karşı ittiiaz edilecek önlemleri tayinde ikiye ayrılmaktadır: Birinci grubun fikrine göre; kanun yollardan ayrılmamak, muhalif ve müstakil neşriyatı öldürmemek lazımdır. Vatanın menfaati buna amirdir" demektedir. "Halk Fırkası'na mensup milletvekillerinin ekseriyeti ise şiddet taraftarıdır. Bu şiddet taraftarlarının basında fırka gazetecilerinin bulunduklarını söylersem yalan olmaz"³⁰.

Fırka yanlısı gazetelerde ise bu ve buna benzer yazılara derhal ağır cevaplar verilmiştir. 4 Temmuz 1931 tarihli *Vakit*'te, M. Asım, Basın Yasası'nın meclise getirilmesinin nedeni olarak muhalif gazetelerin, basını kötüye kullanmak istemelerini göstermektedir. M. Asım yazısında, buna iki şekilde engel olunabileceğini belirtmektedir: İlk olarak kötüye kullanmaları önleyecek zabıta önlemleri almak, ikinci olarak zabıta tedbirlerine rağmen meydana gelecek kötüye kullanmalara kanun yoluyla engel olmaktır³¹. Yine özellikle muhalif gazetelerde, hükümetin son bütçe kanununda giriştiği tasarruf nedeniyle yapılan aleyhte yayın dolayısıyla rahatsız olduğu ve Halk Fırkası yanlısı basına verilen saldırı emri sonrasında Basın Yasasının ve basını kontrol altına alınması isteğinin gündeme ve meclise geldiği, belirtilmektedir³². Basında ve özellikle muhalif basında, Basın Yasası'nın TBMM' de görüşülmesi sırasında, CHF milletvekilleri tarafından bazı gazetecilerin ve gazetelerin isim verilerek ve ağır bir biçimde suçlanması da tepki ile karşılanmıştır³³.

Hükümet yanlısı gazetelerden, *Hakimiyeti Milliye* yazarı ve CHF Milletvekili Mahmut Bey (Soydan) ise bir yazısında Meclis'te Basın Kanunu'na ilişkin görüşmelerin çok sert geçtiğini, mecliste muhalif basın aleyhinde şiddetli bir tepkinin ortaya çıktığını belirterek, bu tep-

³⁰ M. Zekeriyâ, "Kalem Hürriyeti'nin Muhafazası Taraftarları", Son Posta, 5 Temmuz 1931.

³¹ M. Asım, "Matbuat Hürriyeti Sınırsız Mı?", *Vakit*, 4 Temmuz 1931.

³² "Mebus Gazeteciler", *Yarın*, 9 Temmuz 1931.

³³ Konuşmayı yapan Ali Saip Bey'in isimlerini verdiği gazetecilerden Hizmet gazetesinden Zeynel Besim, Yeni Asır'dan Behzat Arif, Yarın'dan Arif Oruç, Halkın Sesi'nden Sırrı Bey ertesi gün yayınladıkları yazılarda kendilerinin vatan haini olmadığını, vatansever kimseler olduklarını iddia etmişlerdir.

kinin sadece meclisin ve milletvekillerinin değil aynı zamanda bütün milletin endişesinin bir sonucu olduğu iddiasındadır. Mahmut Bey şöyle devam etmektedir: “Herhalde TBMM’ yi hassasiyete sevk eden sebepler çok ehemmiyetlidir. Meclis’te basın özgürlüğünü çok şiddetli takyidata tabi tutmaya taraftar olan bazı milletvekilleri bulunduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Vakıa işi yalnız bir cephesinden değerlendirince bu zevata hak vermek gerekli geliyor. Fakat ammenin hukuk ve özgürlüğüne, bilhassa hükümetin icraatını murakabe ve eleştiri hakkına taalluk eden bu gibi meselelerde daha çok ihtiyatlı bulunmak lazımdır. Memnuniyetle gördük ki, CHF prensiplerinden mülhem olan meclisin ekseriyeti bu zarureti hissetti. Haklı olan infiallere kapılmadı. Hükümetin bu durumu nasıl değerlendirdiği ise Başvekil Paşa’nın sözlerinden çok iyi anlaşılıyor... Muhalif basın şu esaslı noktayı hiçbir vakit unutmamalıdır ki iktidar mevkiinde bulunan CHF’ ye onun hükümeti, memleketin idaresinde yüklendiği ağır mesuliyetin derecesini tamamen müdriktir. Onun genellikle özgürlük ve bu alanda basın, fikir ve tartışma özgürlüğüne taalluk eden prensipleri malumdur. Bu prensiplerin memlekette kök salması ve umumi hayatımıza hakim olması fırkanın takip ettiği en esaslı gayedir”³⁴.

Yine, basında kanunun görüşülmesi sırasında dikkat çeken konulardan birisi de, özellikle milletvekili gazeteciler konusuna ilişkin tartışmalardır. Milletvekili oldukları için kanunî dokunulmazlıkları bulunan bu kişilere ilişkin olarak, özellikle muhalif basın tarafından yazılan yazılarda, vatandaşların mağdur olmalarının önüne geçilmesi için bu konuda gerekli önlemlerin alınması istenmiştir³⁵.

3- 1931 Basın Yasası

1931 yılında, ülkenin yönetiminde tek başına söz sahibi olan CHF içerisinde, otoriter bir rejimi bütün temelleriyle kurma isteğinin ağırlık kazandığını görmekteyiz. Parti’nin tanınmış milletvekillerinden ve ta-

³⁴ Siirt Mebusu Mahmut, “Vaziyetin Hulasası”, Hakimiyeti Milliye, 9 Temmuz 1931.

³⁵ Bu durumda olan bazı isimler şunlardır: Hakimiyeti Milliye; Falih Rıfkı Atay, Akşam; Necmeddin Sadık, Vakıf; Hakkı Tank Us, Milliyet; Siirt Mebusu Mahmud (Soydan).

nınmış gazetecilerden Falih Rıfkı (Atay) Bey, “Devrim Fırkası’nı komünist ve faşist, yani eski düzenden yeni bir düzene geçen memleketin fırkalarından örnek olarak” kurmaktan söz ediyor, muhalif gazetecileri şöyle suçluyordu: “Bütün bu muhalif gazeteciler, hepsi, bir kelime ile alçaktırlar. Balkanlar’dan Amerika’nın öbür ucuna kadar öyle mahluklar, casus ve baba katili gibi iğrenç mücrimlerle bir sıraya konur ve şahsi hürriyetleri bile kendi ellerine teslim edilemez. Biz ise gazete denilen müesseseyi teslim etmişiz”³⁶.

İşte hükümet, yeni basın kanun tasarısını bu ortam içerisinde hazırlamış ve Meclis’e sunmuştur. 5 Temmuz 1931 tarihinde TBMM’ye sunulan kanun teklifinin gerekçesinde şöyle denilmektedir: “Medeni devletlerin içtimaî ve siyasî hayatlarında matbuatın oynadığı rolün kudret ve nüfuzu bugünkü kadar hiçbir zaman kendisini hissettirmemiştir. Matbuatın görevi, memleketin ihtiyaçlarını anlamak, bu hususta umumi efkârı temsil ve tenvir etmektir.

Halkın efkârı üzerinde tesiri müsellemler olan matbuatın, bir suç irtikabına araç olması halinde ise bu suçların takibini alelade suretlerle irtikap edilen suçların tabi olduğu muhakeme usulüne bırakmak tecviz edilemeyeceği içindir ki, kanunun son faslını teşkil eden maddelerde, basın davaları için teminatlı fakat seri bir usulü muhakeme tarzı kabul edilmiştir”³⁷.

TBMM’de, Adliye, Dahiliye Encümenleri’nden meydana gelen karma bir encümende incelen kanun tasarısı 25 Temmuz 1931 tarihinde bir red oyuna karşı kabul edilmiştir³⁸. Kanunun meclisteki görüşmeleri uzun tartışmalara neden olmuştur. 25 Temmuz 1931 tarihinde Meclis’te kabul edilen Basın Yasası, 68 asil, 2 geçici maddeden oluşmaktadır. Kanunda 23 bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerin belli başlıları şunlardır: Genel hükümler, matbaa açma, gazete ve dergi yayınlanması, gazete ve dergi çalışanlarının sorumlulukları ve hakları, basın suçları ve sorumluları, suçlara tahrik, şantaj yayınlanması yasal

³⁶ Falih Rıfkı Atay, “Başka Memleketlerde”, Hakimiyeti Milliye, 19 Kanunuevvel 1930.

³⁷ İskit, a.g.e., 1943, s. 260.

³⁸ 1931 Matbuat Kanunu’na verilen tek red oyu Hakkı Tarık (Us) Bey tarafından kullanılmıştır.

olan şeyler, suç olmayan neşriyat, gazete ve dergilerin toplatılması ve kapatılması, tazminatlar ve Basın Yasası'nın uygulanması. Bu bölümlerde yer alan ve konumuzu yakından ilgilendiren bazı maddeler şunlardır:³⁹

I. Madde- Matbuat özgürlüğü ve matbu eserler neşri, bu kanunda yazılı hükümlere bağlıdır. Bu kanunun hükümleri gerek matbaa, gerek başka türlü mihaniki ve kimyevi vasıtalarla veya el ile çoğaltılarak neşredilen yazı, resim, güfteli, güftesiz musiki eserleri ve gramofon plakları gibi eserlere şamildir. Bu gibi eserlere matbua denir. Kanunda, bir matbaanın açılabilmesi için, matbaanın açılacağı yerin en yüksek mülki amirine beyanname verilmesi mecburiyeti getirilmiştir⁴⁰. Yine verilen bu bilgilerde bir değişiklik olması durumunda mülki amire bilgi verilecektir. Beyanname vermeden matbaa açanlar, Türk Ceza Kanunu'nun 533. maddesine göre cezaya çarptırılacaklardır. 1931 Basın Yasası'nın 8. maddesi ile matbaacılar bastıkları her yayından iki nüshayı günü gününe baskının yapıldığı yerin en büyük mülki amirine ve Cumhuriyet Savcısı'na vermek mecburiyeti altına alınmışlardır⁴¹.

Gazete ve dergi çıkarmak isteyenler için kanunda öngörülen şartlar şöyle sıralanmıştır:⁴²

- 1- Gazetenin veya derginin adı,
- 2- Gazete veya derginin sahibinin adı, eğitim durumu, ev ve iş adresi,
- 3- Başyazarın ve yazı işleri müdürünün adları ve adresleri,
- 4- Nerede basılacağı, matbaanın adı,
- 5- Siyasî bir nitelik taşıyıp taşımadığı,
- 6- Ne zamanlar çıkarılacağı,

³⁹ 25 Temmuz 1931 tarihli Basın Yasası'nın tam metni bu çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır.

⁴⁰ Bu beyanname matbaayı açacak kişinin adı, sanı, ikametgâhı, matbaanın yeri, hangi dillerde ve hangi baskı sistemi ile çalışacağı bilgileri yer alacaktır. Bkz. Resmi Gazete, 8 Ağustos 1931, Sayı: 1867; 1931 Basın Yasası, Madde 3.

⁴¹ Bu hükümden gazete ve mecmualar muaftır.

⁴² 1931 Basın Yasası, madde 12 (bkz. Ek I).

7- Hangi dilde çıkarılacağı,

8- Sermayesi ve sahiplerinin adı.

Bu bilgilerin mahallin en büyük mülki amirine verilmesi mecbur kılınmıştır.

1931 Basın Yasası'nın 12. Maddesi'nde gazete veya dergi çıkarcaklarda aranılan vasıflar şöyle sıralanmıştır:

1- Türk olmak,

2- Yirmi yaşını bitirmiş olmak,

3- Yüksek okullardan veya lise ile buna eşdeğer okulları bitirmiş olmak,

4- Yabancı bir devlet hizmetinde bulunmamak,

5- Mahcur olmamak,

6- Devlet memuru ve ordu mensubu olmamak,

7- Türk Ceza Kanununda belirtilmiş olan yüz kızartıcı suçlardan dolayı kanuni kısıtlama altında olmamak⁴³.

8- Millî Mücadelede yabancı emellere hizmet etmiş olmamak,

9- Vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve İnkılap aleyhinde bulunup ceza almış olmamak,

10- Kötü şöhret sahibi olmamak.

1931 Basın Yasası ile ülkede bulunan yabancıların gazete çıkarmaları hükümet iznine bağlanmış olup, bunların yazı işleri müdürünün Türk olması mecburiyeti getirilmiştir (Madde 13). Bu gazete ve dergilerin Cumhuriyet hükümetinin iç ve dış politikası aleyhinde yayınlar yapamayacakları belirtilmektedir. Basın Yasası'nın 15. Maddesi, gazete başyazarı ile sorumlu müdürlüğün yüksek eğitim görmüş olmaları şartını getirmiştir. 16. madde de ise bir gazete sahipliği ile sorumlu müdürlüğün aynı milletvekili tarafından, hatta ayrı milletvekilleri tara-

⁴³ Bu sonuçlara örnek olarak hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suistimal, yağmacılık verilebilir.

findan üstlenemeyeceği karar altına alınmıştır. Gazete sahipleri, gazetede çalışan bütün personelin kimlik bilgilerini ilgili makamlara bildirmek zorundadırlar (madde 21). Bu personelin, gazete veya dergiden verilmiş ve o yerin en büyük mülki amiri tarafından tasdik edilmiş kimlik taşımaları zorunlu kılınmıştır. Gazete veya dergi satmak isteyenler ise özel izin almak zorundadırlar (Madde 22).

1931 Basın Yasası ile getirilen önemli yayın yasakları şunlardır: Türk Ceza Kanunu'nun açıkladığı esaslar dışında, kendilerine verilen görevin yapılmasından dolayı Büyük Millet Meclisi üyesinden, Bakanlar Kurulu'ndan ve resmi kurullardan, devlet memurlarından biri ya da birkaçı hakkında isim ve madde gösterilemeyerek belirsiz ve kötü bir kanaat doğuracak nitelikte saldırgan resim ve yazılarla, Büyük Millet Meclisi'nin, Bakanlar Kurulu'nun ve resmi kurullarla, devlet memurlarının tümünün ya da bir bölümünün şeref ve haysiyeti ihlal olursa üç aydan altı aya kadar hapis cezası ve yüz liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası verilir (Madde 30). Yine Basın Yasası'nın 40. Maddesi'ne göre; padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik edici yayınlarda bulunulamaz. Buna aykırı hareket edenlere altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Aile varlığını ve aile kurma esaslarını sarsacak ve kadınlığın ana olmak yolundaki fikrî eğilimini zayıflatacak nitelikte her türlü yayın yasaktır. Buna uymayanlara bir aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir (madde 41). Görevinden uzaklaştırılıp yurt dışına çıkarılmış olan halife ve Osmanlı hanedanından kişilerle⁴⁴ yüzelliliklerin gönderdikleri yazıları yayınlamak yasaktır⁴⁵. Bu hükme aykırı davrananlar, altı aydan üç yıla kadar hapis ve üç yüz liradan aşağı olmamak üzere para cezasına mahkum olurlar. Yayımlanan yazılarda suç unsuru olduğu takdirde, ayrıca soruşturma yapılır (Madde 44). Kanun ve tüzüklerin, Resmi Gazete'de yayınlanmasından önce yayınlanması da Basın Yasası'nın 45. maddesine göre yasaktır.

1931 Basın Yasası'nın en önemli maddesi ise şüphesiz 50. Madde'dir. Bu maddede şöyle denilmektedir: "Memleketin umumi siyasetine dokunacak yazılardan dolayı, Bakanlar Kurulu kararı ile gazete ve

⁴⁴ 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı kanun.

⁴⁵ 16 Nisan 1924 tarih ve 481 sayılı kanun.

dergiler geçici olarak kapatılabilir. Bu surette kapatılan gazete ya da derginin yayınına devam edenler hakkında, 18. Madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin, sorumluları tatil müddetince başka isim ile gazete çıkaramazlar⁴⁶. 51. Madde ile de Türkiye'ye yabancı gazete ve dergilerin ne şekilde sokulabileceğine ilişkin hükümler yer almaktadır.

C- 1931 BASIN YASASI'NIN ÖZELLİKLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1931 Basın Yasası'nın genel olarak incelenmesinden sonra şu özellikleri dikkatimizi çekmektedir: 1931 Basın Yasası'na göre, gazete ve dergi çıkarabilmek için ruhsat alma mecburiyeti yoktur⁴⁷. Kanun gazete yöneticileri için yüksek öğretim yapma mecburiyetini getirmiş bulunuyordu⁴⁸. 1931 Basın Yasası ile rejim, devrim aleyhine yayın yapmak, padişah ve halife lehine övücü yazılar yazmak komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlarda bulunmak yasaklanmıştır. Gazete ve dergilerde çalışanların kimliklerinin ve diğer şahsi bilgilerinin hükümete bildirilmesi esası getirilmiştir. Kanun, telif hakları üzerinde durmuş, bir gazete ve derginin özel olarak elde edip yayınladığı bir haberin, yirmi dört saat geçmeden bir başka gazete ve dergide yayınlanamayacağı kabul edilmiştir. 1931 Basın Yasası'nın ilginç bir özelliği de pi-yango, tombala gibi oyunların ve lotaryanın yasak edilmesidir⁴⁹. Yine 1931 Basın Yasası ile hükümete, ülke menfaatlerine ters düşen yayın yapan gazete ve dergileri kapatma yetkisi verilmiş bulunuyordu. Hükümet, ülke dışından gelen gazete ve dergilerin ülkeye girişini yasak-

⁴⁶ Madde 18'e göre kapatılan bir gazeteye 100 liradan 500 liraya kadar para cezası verilir. Suçun tekrarı halinde ise bir aydan altı aya kadar hapis cezası verilir.

⁴⁷ 1938 yılında yapılan değişikliklerle gazete çıkaracakların ruhsat alma zorunluluğu yeniden yürürlüğe sokulmuştur.

⁴⁸ Kanunun kabul edildiği tarihte bu görevi yerine getirenler uygulama dışında bırakılmışlardır.

⁴⁹ 1931 Matbuat Kanunu ve daha sonraki birçok düzenlemelerle basında loterya uygulamasının önüne geçilmek istenmişse de bunun mümkün olmadığı görülmüştür.

lama hakkına da sahip olmuştur. Hükümetin böyle geniş yetkileri karşısında gazete ve dergilerin başvuracakları bir adli makamın bulunmaması, basın kanununun otoriter tavrını sergilemektedir. Kanunun bir başka özelliği de o dönemde yayınlanan kanunlardan farklı olarak, hem basını hem de matbaaları aynı kanun içerisinde değerlendirmesi ve kabul etmesidir.

1931 Basın Yasası'nda, basın yoluyla işlenen suçlar Ceza Kanunu kapsamına alınmakla birlikte, bazı fiiller ceza kanunu haricinde, basın kanunca da tarif edilmiş ve suç olarak kabul edilip çeşitli cezalar öngörülmüştür. Bu cezalar özellikle para cezalarıdır⁵⁰. 1931 Basın Yasası yukarıda saydığımız özellikleri dikkate alınarak yaptığımız bir değerlendirme ile otoriter bir kanun olarak kabul edilebilir. Ülkede tek söz sahibi olan CHF'ye, bu kanun büyük ve geniş yetkiler vermiş ve güdümlü bir basın yaratılması yolunda önemli bir adım oluşturmıştır.

Siyasî iktidar, kanunun çıkışından sonra devlet ilanlarının dağılımı, kâğıt tahsisi, her türlü matbaa araç ve gerecinin ithalatı vs. piyasaya sürümü, taşradaki devlet matbaalarında yerel gazetelerin basımına izin verilmesi gibi yollarla zorla da olsa bir kontrol sağlamış bulunuyordu⁵¹. Yine, basın üzerinde iktidarın kanundan yararlanarak elde ettiği baskı da kendisini göstermiş, muhalif birçok gazete sesini kısmak veya kapanmak zorunda kalmıştır⁵².

1931 Basın Yasası'nı değerlendirirken, gözden kaçırmamamız gereken bir nokta da, ülkenin yönetim biçimidir. 1929 yılında Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması sonrasında, basın alanında görülen geçici özgürlük havası, özellikle Cumhuriyet Halk Fırkası'nı rahatsız etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması basının ikiye ayrılmasını gündeme getirmiştir. SCF'nin kendini feshinden sonra patlak veren, Menemen Ayaklanması, hükümeti sert önlemler

⁵⁰ 1931 Basın Yasası'nın 20. Bölümü bu konu ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bkz. Ekler bölümündeki 1931 Basın Yasası metnine.

⁵¹ Uygur Kocabaşoğlu, "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu bir Bakış", SBF B.Y.O. Yıllık VI, 1981, s. 112.

⁵² Bunlardan en dikkat çeken Arif Oruç'un *Yarın* gazetesidir. Yarın 1931 yılı sonunda yayınına son vermiştir. Yine, Son Posta gazetesi de artık CHF yanlısı olduğunu duyurmuştur.

almaya itmiştir. Ülkede çok partili siyasî yaşamın şartlarının henüz oluşmadığı gerekçesiyle, tek parti yönetimine ağırlık verildiği ve güç kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. İşte basın kanunu da bu çabaların bir bölümü olsa gerektir. Bu kanunla, basın kontrol altına alınarak CHF' nin istemediği yayınların yapılması engellenmiş, böylelikle önemli bir muhalefet kaynağını etkisiz hale getirebilmek mümkün olabilmıştır.

D- BASININ BASIN YASASI'NA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

1- Partili Olmayan Basının Değerlendirmeleri

1931 Basın Yasası'na eleştirel anlamda, değişik tepkilerin gelmesi normal bir gelişmedir. Partili olan veya olmayan basından farklı yankıların ortaya çıkması doğal bir tepkidir. Muhalif basının, kanunu büyük ölçüde ve ağır bir biçimde eleştirmesini, onun taşıdığı muhalif vasfını dikkate alarak değerlendirmekte büyük fayda vardır. Muhalif basının eleştirisi, aslında Basın Yasasının şahsında CHF'ye yönelik olarak kabul edilmektedir. Bu eleştirilerin 1931 Basın Yasası ile ortaya çıktığını sanmak da, baştan yanlış bir yöne sapmak olarak kabul edilebilir. Serbest Fırka deneyi ile birlikte keskinleşen taraflar, ayrılan yollar, basının özellikle bir kısmının muhalefet saflarına geçmesine neden olmuştur. Bu hareket içerisinde Mustafa Kemal Paşa' ya karşı olanlar, rejime karşı olanlar, devrimlere karşı çıkanlar bir birlik içerisinde hareket etmektedirler. M. Kemal Paşa ve rejim açıktan hedef alınamadığı için birçok konu bahane edilerek, CHF' na ağır ve çoğu zaman haksız eleştiriler de yöneltilmiş bulunmaktadır.

Basın Yasası'nın, TBMM' nin gündemine gelmesinden itibaren, muhalif basında kanuna yönelik değerlendirmelerin ve tepkilerin yayınlanmaya başladığını görmekteyiz. Özellikle Meclis'in, 5 Temmuz 1931 tarihli oturumundan sonra eleştiri ve değerlendirme yazılarının yayınlanmaya başladığı görülmektedir. Arif Oruç, 9 Temmuz 1931 tarihli *Mebus Gazeteciler* başlıklı yazısından özellikle İsmet Paşa' nın konuşması üzerinde durarak, çeşitli yorumlar yapmaktadır. Bu yorum-

lara göre; hükümetin Basın Yasası ile gazete kapatmak yetkisi vardır, fakat hükümetin basının kontrolünü yine basın ile sağlamak düşüncesine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Arif Oruç, bu kanunda milletvekili gazeteciler meselesinde yeterli önlemler olmadığını ileri sürerek şunları söylemektedir: “Acaba İsmet Paşa basın davaları meselesini tetkik ederken bazı acı hakikatlere derdest olmamışlar mıdır? Ezcümle Halk Fırkası gazetelerinin başyazarları milletvekili bulunuyorlar. Bu zevat, Teşkilat-ı Esasiye’ nin 17. Maddesi mucibince teşrii masuniyeti haizdirler. Bugün Büyük Millet Meclisi’nde hükümet gazetecilerinden birçoklarına ait evrak tomarları vardır. Bunların senelerden beri intacını ve maznun milletvekillerinin mahkemeye verilmelerini bekleyen birçok muzdarip vatandaşlar yok mudur? Başvekil Paşa’nın basın davalarından bahsederken, bunların da icabına bakacaklarını söylemeleri icap etmez mi?”⁵³

Muhalef basının önde gelen isimlerinden M. Zekeriya, 29 Temmuz 1931 tarihli başyazısında, yeni Basın Yasası’nın değerlendirmesini yapmaktadır. Sertel yazısında, Basın Yasası’nın yeterince açık olmadığını, uzun, karışık ve her kelimesinin birçok yoruma açık olduğunu söylemektedir. Sertel özellikle, Matbuat Kanunu’nun 50. maddesini ele alarak şunları söylemektedir: “Umumî siyaset ne demektir? Haricî siyaset mi, dahilî siyaset mi, rejim mi, demokrasi mi, nedir? Umumî siyaset rejim ve demokrasi demekse, *Hakimiyeti Milliye*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazetelerinde aylardan beri yapıldığı gibi demokrasi bir eleştiri ve tartışma değil, bu mevzua dokunmak bile suçtur. Görülüyor ki bu kanunun bir maddesi bile namütenahi bir azamide hep indi tefsirlere tabidir”⁵⁴. Arif Oruç, dünyanın hiçbir memleketinde bir Basın Yasası olmadığını belirterek, bütün bunlara rağmen, Türkiye’de böyle bir Basın Yasası hazırlanmasını yadırgadığını belirtmektedir. Oruç yazısında, Basın Kanunu’nun, Cumhuriyet’in temel hak ve hürriyetlerine ve de özellikle basın özgürlüğüne inanılmayacak kadar ağır bir darbe olduğunu söylemekte ve şöyle devam etmektedir: “Bu kanun teklifi ile dünyanın hiçbir tarafında görülmemiş ve işitilmemiş ağır mesuliyet şekilleri, şartlar ve kayıtlar ihdas edilmekte, basın hükümet memurluğu seviyesine düşürülmektedir. Gazeteler ilk küçük

⁵³ Oruç, “Mebus Gazeteciler”, Yarın, 9 Temmuz 1931.

⁵⁴ M. Zekeriya Sertel, “Yeni Basın Yasası”, Son Posta, 29 Temmuz 1931.

suçta kapanacak, ceza ve hukuk esaslarına göre dünyanın hiçbir tarafında mesul edilmeyecek şahıslar, kanunen mesul edilecek, hükümetin şahsiyet ve icraatına ait bir şey söyleyemeyecektir”⁵⁵. Muhalif gazeteciler, Basın Yasası ile Hükümet’in, basının kontrolünden kurtulmak düşüncesinde olduğunu, bunu yapmakla da hükümet gazetelerine meydanı boş bırakmayı istediklerini savunmaktadır. Hatta gelişmeler, diktatörlük yolunda bir ileri adım olarak kabul edilmektedir. Basın Yasası’nda yer alan, gazete çıkaracaklara ilişkin hükümlerde eleştirilen noktalar arasında yer almaktadır. Özellikle, basın alanında sorumluluk konusuna ilişkin hükümler tepki almakta ve eleştirilmektedir. Arif Oruç durumu, kanunla gazete çıkaranlarla, gazete çalışanlarının çok ağır sorumluluk altına alınmak istenmeleri olarak değerlendirmektedir⁵⁶.

Muhalif basının üzerinde durduğu noktalardan biri de, partili basının Basın Yasası’na ilişkin değerlendirmeleridir. Muhalif basın, partili basının eleştirilerinin daha çok gazete satışlarını etkileyen konulara dair olduğunu belirtmektedir. Partili basının değerlendirmelerine yöneltilen bir başka eleştiri de, gazetelerin kapatılmasına ilişkin hükümlere bu gazetelerde karşı çıkılmamasıdır. Muhalif basının bir başka beklentisini Arif Oruç şöyle belirtmektedir: “Yeni kanunun, hiç olmazsa bundan sonra başıboş hükümet gazetelerine birer köstek olması beklenir”⁵⁷.

2- Partili Basının Basın Değerlendirmeleri

Basın Yasası’nın gerek Meclis’e sevki ve Meclis’te görüşülmesi, gerekse de kabulü, muhalif basında olduğu gibi partili basında da ilgi ile karşılanmıştır. Muhalif basının SCF deneyinden itibaren gösterdiği tavırdan ve performanstan şikayetçi olan CHF yanlısı basın, Basın Kanunu’nu sevinçle karşılamıştır. *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Hakimiyeti Milliye*, *Vakit*, *Akşam* ve *Anadolu* gazetelerinde genelde muhalif basına yönelik olarak yürütülen neşriyat, kanunla pekişmiş gözükmektedir. Fakat kanuna yönelik olarak yapılan bazı değerlendirmeler dikkat

⁵⁵ Arif Oruç, “Yeni Proje”, *Yarın*, 10 Temmuz 1931.

⁵⁶ Arif Oruç, “Matbuat Projesi”, *Yarın*, 15 Temmuz 1931.

⁵⁷ Arif Oruç, “Yeni Basın Yasası Etrafında”, *Yarın*, 8 Temmuz 1931.

çekicidir. *Milliyet*'te A. Şükrü imzalı yazıda, Basın Yasası'nın taşıdığı büyük önem nedeniyle uzmanların ve ilgililerin eleştiri ve incelemelerine daha fazla ihtiyacı bulunduğunu, bu konuda acele edilmesinin, kanunun diğer bazı kanunların akıbetine uğramasına neden olacağı endişesini ileri sürmektedir. A. Şükrü şöyle devam etmektedir: "Meclis'teki müzakerelerden, tartışmalardan, eleştirilerden tebellür eden durum nedir? Cumhuriyet ve rejimi korumak istiyoruz. Memleketin şuurlu matbuatı ki dar ve doğru yoldan ayrılmak isteyenlerle mücadele etmiştir. Ancak bu gayeyi temin etmek için kanuna gazete neşrini mutlak iflasa mahkum bir teşebbüs, gazeteciliği de tehlikeli bir meslek haline koyacak kayıtlar koymak istemiyoruz. Yeni Kanun layihası birçok vatandaşları gazetelerin farklı şubelerinde çalışmak hakkından mahrum ediyor." A. Şükrü, özellikle gazetelerin vali veya mahkeme tarafından kapatılmasına karşı çıkarak şöyle demektedir: "Bence gazete tatili pek ağır bir cezadır. Nihayet bir kurumun idamı demektir"⁵⁸. Yine A. Şükrü 22 Temmuz 1931 tarihli bir başka yazısında Cumhuriyet rejimini korumak endişesi ile fikir ve tartışma özgürlüğünün baltalanmasından korktuğunu belirterek basın meselesini Cumhuriyet'in önemli sorunlarından biri olarak kabul ettiğini söyleyip şöyle devam etmiştir: "Matbuat özgürlüğü şu veya bu gazetecinin serbestçe söz söylemesi hakkı değil, halkın bilmesi ve öğrenmesi hakkıdır. Yazı ile fikir beyan etmeği, yalnız yüksek eğitim görmüş ufak bir zümreye inhisar ettirmek demokrat cumhuriyetlerin şiarı değildir"⁵⁹.

A.Şükrü, Basın Yasası'nda yapılan bir değişiklikle gazete çalışanlarının eğitim ve genel durumlarına ilişkin düzenlemeleri olumlu karşıladığını belirtmekle beraber bir noktaya dikkat çekmektedir: "Bugünün gazetecileri kadar yarının gazetecilerini de düşünmek lazımdır." A. Şükrü, Cumhuriyet'in, rejimin, şahsi şereflerin korunmasına katıldığını belirtmekte, fakat çeşitli biçimlerde basının baskı altında tutulmasına karşı çıkmaktadır⁶⁰.

⁵⁸ A. Şükrü, "Basın Yasası", *Milliyet*, 19 Temmuz 1931.

⁵⁹ A. Şükrü, "Gene Basın Yasası", *Milliyet*, 29 Temmuz 1931.

⁶⁰ A. Şükrü şunları söylemektedir: "Fakat bu cihet temin edildikten sonra polis müdürünün müsaadesi olmadıkça şu yazılmasın, valiye sorulmadıkça bu yapılmasın diye bir takım kayıtlarla matbuatı takyit etmesi ve gazeteciliğin şu

Cumhuriyet yazarlarından Abidin Daver, yeni Basın Yasasını gereğinden fazla ağır olarak kabul etmekte ve medeni dünyada basının üç türlü muameleye tabi olduğunu söylemektedir. Buna göre:

- 1- Demokrasi ile idare edilen ülkelerin gazeteleri basın özgürlüğünden yararlanmaktadırlar.
- 2- Faşist İtalya'da gazeteler resmi gazete, gazeteciler birer devlet memurudur.
- 3- Sovyet Rusya'da da gazeteler yine resmi gazetedir, gazeteciler de devlet memurudur.

Abidin Daver bu sınıflandırmayı yaptıktan sonra, basın özgürlüğünün ancak demokrasi ile idare edilen ülkelerde olabileceğini söylemektedir⁶¹. Daver, demokrat ülkelerde, basın özgürlüğünün kanuna tabi olduğunu fakat bu ülkelerde insanların temel hak ve hürriyetlerinin kısıtlanmadığını söylemektedir. Daver'e göre, yeni Basın Yasası, basın özgürlüğünü engelleyecek kadar sıkı kayıtlara sahiptir. Daver, demokrat bir parti olan CHF' nin prensiplerine aykırı olan bu esasların bilerek değil yanlışlıkla kanuna dahil edilmiş olabileceğini söylemektedir. Daver'in yaptığı değerlendirmede dikkatimizi çeken nokta, basın özgürlüğünü engelleyen maddeler olarak devlete ve devlet müesseselerine yönelik eleştirilerin yayınlanmasının yasaklanmasıdır. Halbuki bizce Basın Yasası'nın en ağır ve basın özgürlüğünü ortadan kaldıran maddesi 50. maddedir. Daver, Basın Yasası'nın hep gazete ve gazeteci aleyhine hükümler taşıdığını fakat basın özgürlüğü ve gazetecilerin hiç düşünülmediğini savunmaktadır⁶².

Basın Yasası'na yönelik değerlendirmelerden dikkatimizi çeken bir başkası da *Anadolu*'da 28 Temmuz 1931 tarihinde yayınlanan *Basın Yasası Nasıldır?* başlıklı yazıdır. Yazıda, kanun büyük bir coşkuyla savunulmaktadır. Kanun muhaliflerin eleştirdiği gibi ağızlara kilit vu-

veya bu zümreye tahsis eylemeği Cumhuriyet mefhumu ile telif kabul etmez bir hareket telakki ederiz." Gene Basın Yasası, Milliyet, 22 Temmuz 1931.

⁶¹ Abidin Daver, "Basın Yasası", Cumhuriyet, 20 Temmuz 1931.

⁶² Daver, Basın Yasası, Cumhuriyet, 20 Temmuz 1931.

ran bir kanun değil, şuur ve samimiyetle halkın menfaatine çalışmak isteyenlere geniş imkânlar tanıyan bir kanun olarak tanımlanmaktadır⁶³.

“Kanun, rejimi tahrip etmek isteyenlere engel olmak amacıyla çıkarılmıştır” denilen yazıda şöyle devam edilmektedir: “Dikkate şayandır ki yeni Basın Yasası tartışma edilirken halka dönerek, ‘Görüyorsunuz ya biz sizi müdafaa edecektik ama kalemlerimizi bağlıyorlar’ demek isteyenler, onu halkın gözünde bu memlekette özgürlüğü boğacak bir ejderha şekline sokmak isteyenler bile, bugün kanunun katiyet kesbetmiş şekli karşısında ‘Basın Yasası korktuğumuz kadar ağır değil’ veyahut ‘Yeni kanun gazetelere bazı formaliteler tahmin etmiştir. Bunların bazıları daha sonra durumda hiçbir fevkaladelik olmayacaktır’ demek zorunda kaldılar”⁶⁴. Dönemin önde gelen gazetecilerinden ve CHF’ nin tanınmış milletvekillerinden Yunus Nadi’ nin Basın Kanunu’na yönelik değerlendirmeleri oldukça önemlidir. Nadi, basın özgürlüğünün basın için büyük önem taşıdığını fakat bu özgürlüğün başıboşluk olmadığını söylemektedir. Nadi, Takrir-i Sükun Kanunu’nun kaldırılmasından sonra basın özgürlüğünün üç beş serserinin elinde kötüye kullanıldığını belirterek şöyle devam etmiştir: “Yirmi üç senelik bir özgürlük devrinin hülasası şudur ki; bizde basın özgürlüğü hep suistimal yoluna tereddi ederek hıyanetlere ve cinayetlere kadar ileri götürülmüş ve basın zapt ve rapt altına alınsın denildikçe ortalığı derin ve anlamsız bir sükûnun ıssızlığı kaplamaktan geri kalmamıştır. Bunun ikisinin ortası yok mu? Nihayet, Türkiye’de dahi makul, vakar ve itidaline sahip mantık ve izan ile müteharrik bir basın devrinin geldiği görülmeyecek midir? İşte, yeni kanun çıkmadan evvel duruma hakim olan zihniyet bu idi ve yeni kanun iste bu zihniyetin mahsulüdür”⁶⁵.

Nadi yazısında, Basın Yasası’nın ağır koşullar içerdiğini fakat bundan temel amacın, mevcut basını kontrol etmekten çok, Türkiye’de hakiki bir basın yayın hayatı yaratmak olduğunu savunmaktadır. Fakat

⁶³ “Basın Yasası Nasıldı?”, Anadolu, 28 Temmuz 1931.

⁶⁴ Anadolu, 28 Temmuz 1931.

⁶⁵ Yunus Nadi, “Yeni Kanun Karşısında Matbuat Mesleği”, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1931.

Yunus Nadi, bir noktaya dikkat çekmekten kendisini alamamıştır: “Bu maksada ancak ifrat ve tefritten tevakki ile varılabileceğine göre, yeni kanunun bu yolda ne kadar muvaffak olabileceğini, bize yalnız zaman, yani tatbikat gösterecektir. Temenni edelim ki fazla gayret, zaten şiddetli ahkâmı ihtiva eden kanunu çabucak yenilip yutulmaz bir demir leblebi haline koymasın. O zaman bersabık ortada basın kalmayacağı cihetle vazıı kanun durumu yeniden mütaalaya mecbur olur. Maksat matbuatın ıskat ve imhası değildir”⁶⁶.

E- 1931 BASIN YASASI'NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1931 Basın Yasası'nda, 1938 yılına kadar 5 değişiklik yapılmıştır. 1931 Basın Yasası'nda yapılan ilk değişikliğin tarihi 14/5/1932'dir. Bu değişiklik, yabancı bir ülkede çıkan ve Basın Yasasının birinci maddesinde belirtilmiş eserlerin, Türkiye'ye sokulması ve dağıtımının Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanabileceği hükmü getirilmiştir. Yine 9 Haziran 1932 tarihinde yapılan bir başka değişiklikle intihar haberlerinin basın eserlerinde yayınlanmasını yasaklanmıştır⁶⁷. 8 Haziran 1933 tarihinde 2281 tarihli kanun değişikliği ile 1931 Basın Yasası'nın geçici “b maddesi” şöyle değiştirilmiştir: “Bu kanunun neşri tarihinde gazete ve mecmualarda olan başmuharrirler, umumi müdürler, yazı işleri müdürleri ve fiilen bulundukları duruma mahsur kalmak şartıyla sahipler bu kanunun eğitim derecesi bakımından koyduğu kayıtlara tabi değildirler”⁶⁸.

23 Aralık 1934 tarih ve 2657 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, daha önce 1932 yılının Mayıs ayında kabul edilen 1959 sayılı kanun değiştirilmiş ve kanun maddesi şöyle düzenlenmiştir: “Türkiye’de veya yabancı bir memlekette çıkan ve bu kanunun 1. maddesinde yazılı

⁶⁶ Nadi, a.g.m.

⁶⁷ Resmi Gazete, 19 Mayıs 1933 tarih ve 2102 sayılı kanun.

⁶⁸ Resmi Gazete, 15 Haziran 1933 tarih ve 2428 sayılı kanun.

olan matbuaların dağıtılması ve Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile men olunabilir"⁶⁹.

1931 Basın Yasası'nda yapılan en önemli değişiklik, 28 Haziran 1938 tarihinde 3518 sayılı kanunla yapılmıştır. 1938 tarihli değişiklik 1931 tarihli Basın Yasası'na daha otoriter hükümler getirmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu kanun değişikliği ile 1931 Basın Yasası'nın 9, 12, 17, 18, 21, 27, 38, 54. maddeleri değişikliğe tabi tutulmuştur. Konumuz açısından ise önemli değişiklikler 9, 12, 21, 27, 38. maddelerde gerçekleştirilen değişikliklerdir.

9. Maddede yapılan bir değişiklik ile, ilk defa olarak gazete ve dergi çıkaracakların, yayının yapıldığı yerin nüfusuna göre 500 liradan 100.000 liraya kadar milli bir bankanın kefaletini taşıyan güvence mektubu vermesi esası getirilmiştir⁷⁰.

12. Maddede yapılan bir değişiklik ile de, gazete ve dergi çıkaracaklarda aranan şartlara "kötü ün esbabından bulunmama" (kötü şöhret sahibi olmamak) hükmü eklenmiş bulunmaktadır. Buna benzer bir hüküm 21. maddede yer almaktadır. Gazete ve dergilerin çalışanlarından muhbir, muhabir, ressam, fotoğrafçı, musahhah ve diğer personelde aranılan nitelikler arasına da kötü şöhret sahibi olmamak hükmü eklenmiş bulunmaktadır. Bu hüküm, hükümete basın alanında çalışan gazetecileri ve diğerlerini kötü ünlü-kötü ün sahibi değil şeklinde keyfi bir değerlendirmeye tabi tutma hakkını, dolayısıyla gazetecilik mesleği dışında bırakma yetkisi veriyordu.

27. Madde'de yapılan bir değişiklik ile 1931 Basın Yasası'nda, takma isim veya imzasız olarak yayınlanan yazılar, ülkenin iç ve dış gü-

⁶⁹ Resmi Gazete, 1 Kanunusani 1935 tarih ve 2895 sayılı kanun.

⁷⁰ Siyasî gazete ve dergi çıkaracakların, nüfusu 50.000 veya aşağı olan yerlerde 500 lira, 50.000'den 100.000'e kadar olan yerlerde 1000 lira, yüz binden fazla olan yerlerde 5000 liralık, milli bir bankanın kefaletini havi teminat mektubu vermeleri lazımdır. Bu teminat basın suçlarından dolayı hükümlenen para cezaları ile muharrirlerin ve diğer müstahdemlerin ücretleri ve abone ile ilan bedelleri için imtiyazı karşılık olup bu sebeple eksilecek teminat tamamlanmadıkça o gazete ve dergi neşredilemez. Teminat mektubu veren banka yukarıdaki fıkra yazılı hak sahiplerinin müracaatlarında mahallin en büyük mülkiye amirine üç gün içinde malumat vermeye mecburdur.

venliği ve gizli askeri bilgilere ait ise, gazete sahibinin yazarın kimliğini Cumhuriyet Savcısı'na bildirmesi zorunluluğu, 1938 yılında bütün yazıları kapsar şekilde değiştirilmiş bulunmaktadır. 38.Madde'deki değişiklik ile intihar olaylarının yanı sıra, okullarda, fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak nitelikteki olayları, o yerin en büyük mülkiye amirinden izin almadan yazma yasağı getirilmiştir⁷¹.

F- BASIN ALANINDA KURUMLAŞMALAR

1- Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Yeniden Örgütlenmesi

1931 Basın Yasası'nın kabulü sonrasında, basın alanında devletin istediği kontrolleri sağlanması açısından büyük bir güç kazandığını görmekteyiz. Basın Kanunu'nun hükümleri bu gücün temel kaynağıdır. Kanundan kaynaklanan bu gücün yanında, basını istenilen yönde sevk ve idare edebilmek amacıyla bir kuruma gerek duyulması kaçınılmaz bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. İşte Matbuat Umum Müdürlüğü bu ortamda yeniden örgütlenmeye gitmiştir.

Türkiye'de merkezi bir basın yönetim kurumu ilk defa Millî Mücadele sırasında kurulmuştur. 7 Haziran 1920'de, yeni Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından kısa bir süre sonra 6 numaralı kanunla Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuştur.

Millî Mücadele davası ile beraber doğan Matbuat İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, Millî Mücadele'nin propaganda ve basın faaliyetlerini yönetmek amacıyla kurulmuştur. Bu müdürlük, basın kanunu ne-

⁷¹ Madde 38 memleket dahi ve haricindeki intihar vakaları ile okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplinli bozacak mahiyetteki vak'aları, gazetenin intişar ettiği mahallin en büyük mülkiye amirinden mezuniyet olmaksızın neşretmek, memnudur. İntihar edenlerin ve intihara teşebbüs edenlerin vak'aya taalik eden resimleri basılamaz... Bu madde hükmüne aykırı hareket edenler bir haftadan bir seneye kadar hafif hapis ve yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılırlar.Buradaki temel amaç,toplumsal yaşamı olumsuz etkileyebilecek haberlerin engellenmesidir.

deniyle birçok müdürlükten çok daha geniş yetkilere sahiptir. Genel müdürlük bir yandan basın kanununun tatbiki ile uğraşırken, diğer yandan da istihbarat ve propaganda görevini yerine getirmektedir. Matbuat Umum Müdürlüğü'ne tayin edilen ilk isim Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'dir. Genel Müdürlük, 25 Kanunuevvel 1920 tarihinde Hariciye Vekaleti'ne bağlanmıştır. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne, aynı zamanda *Hakimiyeti Milliye* gazetesine nezaret görevi verilmiştir. Hatta bir süre genel müdürlük ve gazete bir elden yönetilmiştir. Yeni kurulan bu genel müdürlük, yeni devletin ilk resmi gazetesini olan *Ceride-i Resmiye*'yi, 7 Teşrinievvel 1920 tarihinden itibaren yayınlamaya başlamıştır. Matbuat Genel Müdürlüğü'nün kurulmasının sonrasında, Anadolu Ajansı da bu genel müdürlük içerisine dahil edilmiş, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kısa zamanda Anadolu'nun birçok yerinde örgütlenerek, kendisinden beklenen görevleri Millî Mücadele boyunca başarı ile yerine getirmiştir. Bir yandan propaganda faaliyetlerini yönetirken, diğer yandan iç ve dış basın yakından takip edilerek, gerekli haber akımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, 1931 yılına kadar çalışmalarını devam ettirmiştir. 1 Haziran 1931 tarihinde "Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü" lağvedilmiştir. Müdürlüğün lağvedilmesiyle birlikte en önemli faaliyetlerden olan *Ayın Tarihi* dergisinin yayını 1931 Mayıs'ında sona ermiştir. Devlet Yıllıkları'nın yayınlanması da aynı tarihte sona ermiştir. Matbuat Genel Müdürlüğü, kapanmasından iki sene sonra yeniden kurulmuştur. Kuruluşun bu ikinci döneminde, genel müdürlüğün, bu defa İçişleri Bakanlığı'na bağlandığını görmekteyiz. Genel Müdürlüğün kuruluş kanunu 22 Mayıs 1933 tarihlidir. Bu kanun, İçişleri Bakanlığı merkez teşkilatı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin bir kanundur. Bu kanunla, yeni genel müdürlüğün çalışma sahası olarak yurt içi basın seçilmiş bulunmaktadır. Matbuat Genel Müdürlüğü'ne, 6 Teşrinievvel 1933 tarihinde Vedat Nedim (Tör) getirilmiştir. Vedat Nedim bu göreve gelir gelmez basına yayınladığı duyuruda şunları söylemektedir: "2205 numaralı kanunla Dahiliye Vekaleti'ne bağlı olarak bir Matbuat Umum Müdürlüğü tesis olduğu malumdur. Matbuat işlerinin devlet namına, takip ve mura-kabe edecek olan dairelere bugün ne kadar mütenevvi ve ne derece önemli görevler düşmekte olduğu bellidir. Her inkılâp yapmış olan memleketlerde basın, radyolar, sinemalar gibi efkâr-ı umumiye mües-

seslerin devlet tarafından nasıl murakabe ve ne şekilde sevk ve idare edildiğini burada hatırlatmayı fazla görüyoruz. Yeni Umum Müdürlük, bu hususta, hissesine düşen görev ve mesuliyeti başarmaya çalışacaktır. Fakat bunları muvaffakiyetle başarması, sadece bu teşkilatın çalışacağından, müdahale ve tamimlerinden beklenemez. Asıl bu teşkilat ile buna mezun olan efkârı umumiye müesseselerinin muntazam ve samimi teşriki mesaisidir ki şefin emirlerinin yerine getirilmesine yardım edecektir. Türkiye’de bütün basın ve her türlü neşriyat ve telkinlerin içeri, doğru ve şuurlu ve olgun, dışarı doğru vahdetli ve vazih bir manzara gösterebilmesi bir devlet kurumu olan Umum Müdürlüğü’nün, muntazam ve metotlu mesaisini olduğu kadar, birer millet kurumu olan gazete, dergi, radyo, sinema ve tiyatrolarımızın büyük inkılâp ülküsüne yapışık çalışma ve başarma kararlarının bir muhassalası olacaktır. Bu itibarla, bu gibi müesseselerimizi teşkil olunan Umum Müdürlük ile samimi bir teşriki mesaiye davet ederken, bu davetin, hem yerinde olduğuna, hem de son derece verimli olacağından eminim. Umum Müdürlük müesseselerinize olan daimi temasını verimli kılmak görevini her gün tekamül ettirecektir.”⁷²

Genel müdürlük, yeniden örgütlenmesinin ardından, yayınlarına ara verdiği *Ayın Tarihi* dergisini yeni bir düzenleme ile çıkarmaya başlamıştır. *Ayın Tarihi* yanında, ülkenin yabancı ülkelerde tanıtımını yapmak gayesiyle *La Turquie Kemaliste* adlı dergi⁷³ yayınlanmaya başlanmış bulunuyordu. Bu yayın faaliyetleri dışında, basın üzerindeki kontrol görevi de yerine getirilmektedir. Bu uygulamada söz konusu olan kriterleri Vedat Nedim şöyle anlatır: “İç basına Sadri Ethem bakardı. Her gün masasının yardımcı arkadaşları ile bütün gündelik gazeteleri, dergileri, kitapları tarayıp inceler, basın kanununa, inkılâp prensiplerine aykırılıkları tespit eder ve gereken muameleleri yapardı.

⁷² İskit, *a.g.e.*, 1943, s. 270.

⁷³ Bu dergi çoğunlukla Fransızca olmak üzere zaman zaman İngilizce ve Almanca da çıkarılmıştır. Bu konuda bkz. Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yay., İstanbul 1976, s. 25. *Ayın Tarihi* dergisi de Türk Basın Yayın hareketi içerisinde oldukça önemli bir görevi çıktığı günden beri yerine getirmektedir. Dergide o dönemin olayları, devlet adamlarının önemli açıklamaları, dış politika gelişmeleri, gazetelerden önemli seçme yazılar yer almaktadır.

O zamanki Türkiye’de sansür yoktu. Ama çok titiz bir devlet murakabesi vardı. Kemalist ilkeler ve hele laiklik prensibine, iç ve dış siyasete en küçük bir aykırılık için derhal ilgililerin dikkati çekilirdi. En olumsuz koşullar altında ve ancak Atatürk’ün kişiliğiyle gerçekleştirilmiş olan devrimlere karşı, bilhassa hilafet, şeriat, Turancılık, ırkçılık, komünistlik tahriklerine karşı çok hassas davranılıyordu”⁷⁴. 1 Haziran 1934 tarihinde, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yeni ve geniş teşkilatlanmasını temin amacıyla yeni bir kanun mecliste kabul edilmiştir. Kanunun meclisteki görüşmeleri sırasında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya söz alarak şunları söylemiştir: “Filhakika, basın teşkilatı seleflerimizden yüksek nazarlarını hakikiyle çekecek kadar haizi ehemmiyettir. Bu ehemmiyet bugüne kadar devam etmektedir ve belki de artmıştır. Şimdiye kadar Matbuat Müdürlüğü Teşkilatı’na verilen ehemmiyete rağmen, kendisinden beklenen hizmetler görülmemiş olması, kendisine gerekli gelen organların verilmemesindendir. Matbuatın ehemmiyetini tekrar edecek değilim. Herkes bilir ki basın, efkârı umumiye tesir eden bir müessesedir. Cumhuriyet Hükümeti’nin bu kurum ile yakından alakadar olması behemahal şart ve esastır. Matbuatın, gerek bu büyük iyilikleri, gerek böyle kötülükleri memleketin bünyesiyle ölçülerek yürünürse matbuattan yalnız fayda gelir. Bizim istihdaf ettiğimiz gaye ve faydayı temin etmektir. Bizim gazetelerimizin hepsi millicilik ve inkılapçılık sıfatını harp meydanlarında kazanmışlardır. Sahiplerinin birçoğu aramızdadır ve aramızda olmayanlar da fikren ve vicdanen bizimle beraberdir”⁷⁵.

6 maddeden oluşan bu kanun ile Matbuat Umum Müdürlüğü’nün teşkilat yapısı, görevleri, mali kaynakları ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Kanunun önemli maddeleri şunlardır:

- 1- a) Gerek memleket dahilinde ve gerek haricindeki siyasî, iktisadî, içtimaî ve karşı hareketler bakımından yerli ve yabancı neşriyatı takip etmek.
- b) Milli matbuatın inkılap prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek.

⁷⁴ Tör, a.g.e., s. 28.

⁷⁵ Ekrem Ergüven, *Şükrü Kaya, Sözleri ve Yazıları 1927-1937*, İstanbul, 1937, s. 156.

c) Memleketimizin içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yayılmasına mani olmak için ön-cadele etmek.

d) Matbuatın en önemli bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vas-fını tahakkuk ettirmek için önlemler almak.

e) Millî gazeteciliğimizin seviyesini yükseltecek önlemlerin a-lınmasına rehberlik etmek.

f) Memleket haricinde Türkiye'yi tanıttırmayı ve menfi propa-gandalarla mücadeleyi temin etmek.

2- a) Ecnebi devletlerde yapılacak propagandanın vesikalarını hazırlamak.

b) Günlük bültenler, makaleler, Ayın Tarihi, Yıllık ve bro-şürler çıkarmak.

Bu kanunla, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı ve di-ğer konulardaki problemleri çözüme kavuşturulmuştur. Matbuat U-mum Müdürlüğü, bundan sonra kanunun kendisine yüklediği görevleri büyük bir başarı ile yerine getirmeye başlamıştır. Basın Kongresi'nin toplanması, basın alanında mesleki çalışanlara ağırlık verilmesi, bir basın birliğinin kurulması için çaba sarf edilerek bunun kurulmasını sağlamak, devletin yurt dışında tanıtımını yapmak, basın üzerinde devletin kontrolünü sağlamak işlerini başarı ile yerine getirmiştir.

2- I. Basın Kongresi

Ülkede basın alanında çalışmaları daha koordineli bir biçimde sür-dürmek, basının sorunlarını tespit edip, çözüm yolları bulabilmek, devrim ilkelerine bağlı bir basın yaratabilmek amacıyla bir basın kongresi düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Matbuat Umum Müdürlü-ğü bu gaye ile kongre çalışmalarına girişmiş ve 25 Mayıs 1935 tari-hinde, üç gün sürecek Matbuat Kongresi çalışmalarına başlamıştır. Kongrede konuşulması ve tartışılması ve kararlaştırılması için temel olarak şu konular düşünülmüştür.

1- Basın ile Matbuat Umum Müdürlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için çaba sarf edilmesi ve elbirliği içinde çalışmak.

- 2- Türk Basınının kültür yayma görevini daha iyi yerine getirebilmesi için alınması gereken önlemlerin ve izlenecek yolun tayin edilmesi.
- 3- Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak.
- 4- Basın birliğini kurmak.

Kongreye katılacak delegelerin seçimi uzun bir çalışma sonucunda yapılmıştır. Kongreye halen çıkmakta olan bütün gazete ve dergilerin ve basınla ilgili bütün kurumların temsilcilerinin katılması kararlaştırılmış, delegeler bu esaslara uygun olarak seçilmiştir.

Genel sayısı 244 olan bu gazete ve mecmualarının çoğu resmi olduğundan, bunların kongrede temsili gerekli görülmemiştir. Sadece özel olanların katılmaları daha gerekli görülmüştür⁷⁶. I. Basın Kongresi, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın açılış konuşması ile çalışmalarına başlamıştır. Gerek hükümetin, gerekse CHF' nin basına bakışı, beklentileri hakkındaki görüşlerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Şükrü Kaya verdiği nutukta şunları söylemektedir:

"Sayın arkadaşlar,

İlk Türk Basın Kurultayı'nı açıyorum. İnsanlık tarihinin son sosyallik evresini izleyen etkenlerin başlıcası basın olmuştur. Bir memleketin son sosyallik evresine girme tarihi olarak Rönesans gösteriliyor. Bu evreye en son girenlerden biri de biziz. Bunun sebepleri arasında bu memlekete basının çok geç girmesi de sayılmalıdır. Türkiye'de basına değer ve önem verilmesi, Kemalizm rejiminin bir eseridir. Bu kurultayda basına verilen değer ve önemin en canlı belgesidir. Türk basını en güç ve çetin şartlar altında çalıştığı zamanlarda bile ödevlerini yapmış olmakla övülebilir...

Açıkça söyleyebilirim ki, bizde basın işleri Cumhuriyet rejiminin ve ulusal idealin istediği dereceye henüz varmış sayılmaz. Kemalizm hiçbir alanda olanı ve yapılanı ideal sayarak onunla kanmaz. Daha i-

⁷⁶ Bu gazetelerin tam bir listesi için bkz I. Basın Kongresi Zabıtları 25 Mayıs 1935, BYGM, Ankara 1975, s. 18.

yiye, daha güzele, daha doğruya doğru yükselmesi, ulusal amacın ve dinamik canlılığın bir gereği bilir. Basın işlerinde daha iyi, daha doğru, daha güzel ve yolunda ilerlemeyi Cumhuriyet Hükümeti kendisi için ödev sayar.

Bizde, basının Cumhuriyet devrinde en çok büyümüş ve ilerlemiş kolu gazetedir. Fakat sarf edilen bunca emeklere, maddi ve manevi desteklere rağmen tiraj ve sürüm artmamaktadır. Kamusal kurumlardan biri olan gazetenin her işine karşı devletin ilgi göstermesi tabidir. Gazeteyi çıkaranların, yazarların, basanlarında kamusal işlerde görev almış insanlar sayılması ve konuyla ilgili her işte olduğu gibi basın işlerinde de devletin yardım ve kontrolü bir zarurettir⁷⁷.

Daha sonra kürsüye gelen Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör, gerek kongre üyelerine, gerek genel müdürlüğün, gerekse kongrenin amaçlarına yönelik önemli bir konuşma yapmıştır. Tör konuşmasında, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün, milli basının devlet ilkelelerine, devlet politikasına, rejime uygun olmasını sağlamak, basının seviyesini yükseltmek ve işbirliğini arttırmak görevlerini üzerine aldığını belirtmiştir. Daha sonra şöyle devam etmiştir: "Türk tarihinin hiçbir devrinde devlet basın kurumuna Kemalist rejimin verdiği değeri ve önemi vermemiştir. Ancak Kemalist rejimdir ki basını en önemli bir oydam ve eğitim aracı olarak tanıyor ve gerçekten de gazete Türkiye'de oydam ve eğitim araçlarının başında gelir...

...Atatürk Türkiye'sinde gazete;

- 1- Devrim prensip ve ideallerinin geniş halk yığınları içinde yayılması için en kuvvetli bir propaganda organı.
- 2- Devrim fütühatının kaytaklığa, irticaa karşı en uyanık bir müdafaa aracı.
- 3- Devrimci hükümetin yaptığı işlerde samimi bir yardımcı ve uyarıcı.
- 4- Halkın siyasal, ekonomik ve kültürel eğitiminde en müteessir bir okul,

⁷⁷ I .Basın Kongresi 25 Mayıs 1935, Basın Yayın Genel Müd., Ankara 1975, s. 17-20.

olmak gibi ünlü bir misyonun temsilcisidir. Türk basın ailesi içinde bu ana prensipleri kabul etmeyecek tek bir kişi bulunmaz. İşte bizim basınımlarımızı diğer bütün memleketlerin basınlarından ayırt eden yüksek kalite budur. Türk basını siyasal partilere parçalanmış olan memleketler basını gibi, sınıfçı, partici ve bozguncu bir basın değildir. Türk basını hiçbir özel veya sınıf çıkarının aleti değildir. Türk basını kendini devrim ideallerine vermiş, tam anlamıyla ulusal bir matbuattır⁷⁸.

Daha sonra oluşturulmuş bulunan üç komisyonun çalışmaları başlamıştır. Bu komisyonlar şunlardır:

- 1- Basın ile Matbuat Umum Müdürlüğü arasında işbirliği temin komisyonu.
- 2- Kültür Komisyonu.
- 3- Meslek komisyonu.

Bu komisyonlardan birincisi yaptığı toplantıda, devletle gazeteler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ihtiyacının giderilmesi yolunda çalışmalar yapılması, Matbuat Umum Müdürlüğü ile basın arasında sıkı bir işbirliğinin kurulması kararını almıştır⁷⁹. Kültür komisyonu ise, 26 Mayıs'ta Kurun gazetesi yazarlarından ve sahiplerinden Asım Us başkanlığında yaptığı toplantıda, önemli bir takım kararlar almıştır. Komisyon kendisine çalışma alanı olarak şu noktaları belirlemiştir.

- a) İstanbul'da görülen sayfa yarışının önüne geçilmesi.
- b) Türk gazeteciliğinin, kantite gazeteciliğinden, kalite gazeteciliğine geçmesi.
- c) Türk gazete, dergi ve kitaplarının geniş alanda yayımının bir kamusal iş olarak görülmesi⁸⁰.

Komisyonun bu noktalar üzerinde yaptığı çalışmalar sonrasından aldığı karar şunlardır:

- 1- Gündelik gazeteler arasında görülen sayfa yarışının, gazetesinin kalitesini düşürdüğü gazeteyi mali yük altına soktuğu belirtilerek bunun önlenmesi kararlaştırıldı.

⁷⁸ I. Basın Kongresi, s. 20-21.

⁷⁹ I. Basın Kongresi, s. 27.

⁸⁰ I. Basın Kongresi, s. 28.

2- Türkiye’de gazetecilik her şeyden evvel ulusal bir iş olarak tanınmıştır. Bunun için bütün Türk basınının kantite kaygısından vazgeçerek kaliteye yönelmesi gerekli görülmüştür. Kalite gazetesinin ana vasıfları olarak şunlar belirlenmiştir:

- a) Devrim ve memleketin sorunlarını halka en iyi ve canlı bir biçimde ulaştırabilmek.
- b) Ülkeyi ve halkı yakından tanımak ve takip etmek.
- c) Doğruyu ve ciddiye sansasyon yaratmak bahasına feda etmemek.
- d) Dünyadaki sorunlarla ve gelişmelerle ve özellikle komşu ülkelerdeki gelişmelerle yakından ilgilenip bunları okuyucularına aktarmak
- e) Ülke kütüphanelerine kaynak temini için çaba sarf etmek.
- f) Halk ve özellikle gençlik arasında neden olabileceği olumsuz tesirlere karşı dikkatli olmak.
- g) Gerek iç siyasette, gerekse dış politika alanında ülkenin menfaatlerini daima göz önünde tutmak⁸¹.

Üçüncü ve son komisyon olan meslek komisyonu ise şu kararı almıştır: “Türk devrimine fikrini ve gönlünü bağlamış olan Türk basın ailesinin milli bir kurum halinde örgütlenmesi önergesini Basın kurultayına sunarak kabul edilmesini temin etmek.” Komisyon, oluşturulacak bu yeni basın kurumunun, kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmek amacıyla gerekli teçhizatların bir an evvel sağlanması, gazetecilerin yaşam koşullarının düzeltilmesini, meslek eğitimine önem verilmesini istemiştir. Meslek komisyonu bütün bu isteklerin yerine getirilmesini sağlayacak bir Türk Basın Kurumu kurulmasını genel kurula sunma kararı almıştır. Söz konusu kurumunun görevleri olarak şunlar sıralanmıştır: Mesleki sorunlarla ilgilenmek, hükümetle ilişkileri düzenleyecek önlemlerin alınması, Türk gazeteciliğinin devrim yolunda çabalarının artmasını sağlamaktır. Komisyon, bu kurulda

⁸¹ I. Basın Kongresi Zabıtları, s. 32.

Cumhuriyet Halk Fırkası temsilcilerinin de yer alması isteğini partiye iletme kararı almış bulunuyordu⁸².

Kongrenin birinci günü hazırlanan komisyon raporları genel kurul üyelerinin tartışmalarına sunulmuştur. Bu görüşmeler sırasında söz alan CHF milletvekillerinden Necip Küçüka, matbuat-devlet ilişkileri üzerine bir konuşma yapmıştır. Konumuz açısından büyük önem arz eden bu konuşmada Küçüka devrim hamlesi içerisinde ilerlemekte olan milletin, bu yürüyüşte basını da yanında görmek istediğini belirtmektedir.

Küçüka, basının son zamanlarda büyük önem kazandığını, halka halk hükümetlerinin doğmasında basının büyük rol oynadığını belirterek, şunları söylemektedir: “Eğer basın olmamış olsa idi halk hükümetinin ve devletin, büyük halkçılık prensibinin doğabilmesine ve yaşayabilmesine imkân yoktu. Bu basın sayesinde olmuştur”⁸³. Küçüka, basının sahip olduğu bu büyük güç nedeniyle devletin ona lakayt kalamayacağını belirterek şunları söylemektedir: “Onun için 19. asırdan itibaren amme hizmetleri üzerinde görevleri günden güne çoğalan devlet, matbuata kendisine göre bir istikamet vermek, ona kendi esasları üzerinden bir yöntem vermek mecburiyet ve zarureti duymuştur. 19. asrın en liberal havası içinde bile basın kanunları yapılmak suretiyle, matbuatın sahai çalışmasına bir çizgi çizilmiş ve ona istikamet verilmiştir.” Kemalist rejimin, basın özgürlüğüne ve vicdan özgürlüğüne büyük önem verdiğini belirten Küçüka, buna örnek olarak da Başbakan İnönü’nün, Basın Yasası’nın mecliste görüşülmesi sırasında yaptığı ve basın özgürlüğünün en kuvvetli, en iyi, en etkili kurumlardan biri olduğunu ve bu özgürlüğün iyi kullanılmasının son derece faydalı sonuçlar verebileceği gibi, kötü kullanılması durumunda ülkenin felaketine neden olacağını belirten konuşmasını örnek vermiştir⁸⁴.

Kongre çalışmaları sırasında, Ankara ve İstanbul basını dışında kalan basın kuruluşlarının sorunları üzerinde durulmuş ve Anadolu basınının istekleri ve görüşlerini açıklamalarına olanak sağlanmış, bu yolla da onların varlıklarını devam ettirebilmelerine fırsat tanınmak is-

⁸² I. Basın Kongresi Zabıtları, s. 32.

⁸³ I. Basın Kongresi Zabıtları, s. 32.

⁸⁴ Basın Kongresi, s. 33

tenmiştir⁸⁵. Kongrenin dikkat çeken özelliklerinden birisi de, okuyucular arasında, basına yönelik olarak yapılmış olan bir anketin sonuçlarıdır. Okur cevapları, toplumun basına bakışı, ondan beklentilerini anlamamız açısından önemlidir. Bu ankete verilen cevaplarda, gazetele-
rin pahalı olduğu, sayfa sayısının fazla olduğu, halk dili ile yazılması-
nın gerektiği, doğru haber verilmesinin şart olduğu, gazetelerin halkın
sorunlarıyla ilgilenmesi isteği, genel ahlaka aykırı yayınlar yapılma-
ması gibi noktalar yer almaktadır⁸⁶. Bu ankete verilen cevaplar arasın-
da dikkat çeken birisi şudur: “Bir İstanbul gazetesinde görülen dinî kı-
lıklı yazıların intişarına meydan verilmemelidir”⁸⁷.

I. Basın Kongresi, daha Sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ka-
panış konuşması ile sona ermiştir. Kaya konuşmasında, kongre çalış-
malarını değerlendirerek, özetle şunları söylemiştir: “Türk basınının,
Türk matbuatının devrimlikleri ve güzel devri diğer bütün alanlarda
olduğu gibi Cumhuriyet'le olmuştur. Biz şekli münderecatı ve hizmeti
itibariyle bugün Türk gazeteciliğinin vermiş olduğu dereceyi hakika-
ten bundan 15-20 sene evvelisi hatırıma getiremezdik...

...Türk basınının, komisyonumuzda da görüşüldüğü gibi ufak, te-
fek tetkik hatalarından sarfı nazar, diğer kısmın kendisine atfedilen
hiçbir kabahati ve kusuru yoktur. Bizim basın işinde nazari dikkate
alacağınız eleman insan olduğuna göre bu insanı kendi görevi ve öde-
vine göre yetiştirirsek ve ona kendi mesuliyetini gösterecek olursak
Türk Milleti'nde zaten mündemiç olan seciyede mevcut olduğuna gö-
re dünyanın en iyi basını yapmış olacağımıza kanaatim vardır. Elverir
ki iş sahibi olanlara yolunu gösterelim, yani teknik noksanlarını bildi-
relim. Kurultayın verdiği kararlarda en çok iftihar duyduğum sebep
budur. Yani kendimizi ilerletecek araçları yine kendimizin bulup
çalışmasıdır”⁸⁸.

Bu konuşmadan sonra I. Basın Kongresi çalışmaları sona ermiştir.
Daha sonra I. Basın Kongresi kararlarının, basın politikası ve hayatı-

⁸⁵ Basın Kongresi, s. 33.

⁸⁶ Basın Kongresi, s. 34

⁸⁷ Basın Kongresi, s. 35.

⁸⁸ Basın Kongresi Zabıtları, s. 37.

nın yönlendirilmesinde dikkate alındığını görmek mümkündür. Buna örnek olarak Türk Basın Birliği'nin kurulmasını verebiliriz.

3- Türk Basın Birliği Kanunu ve Basın Birliği'nin Kurulması

25 Mayıs 1935 tarihli I. Basın Kongresi'nin ortaya koyduğu temel esaslardan biri olan basının birliğini, işbirliğini sağlayacak, sorunlarına çözüm bulacak Basın Birliği'nin kurulması, 1938 yılı içerisinde gündeme gelmiştir. Basın Kongresi kararları gereğince Basın Birliği projesi üzerinde çalışmalar başlamış bulunmaktadır⁸⁹.

Türk Basın Birliği'nin kuruluş gerekçesi olarak şu açıklama yapılmıştır : "Basın ailesinin meslekî bir kurum halinde teşkilatlandırılması, I. Basın Kongresi'nin başlıca dileğidir. Türk basının mensuplarının haklarını koruyacak, basınımızın kültür seviyesini gelişme ettirecek ve hükümetle basın arasındaki memleket çalışmalarını kolaylaştırıp genişletecek, böyle bir teşkilatın lüzumuna kani bulunarak Türk Basın Birliği Kanunu yüksek katınıza sunulmuştur"⁹⁰.

Kanun teklifi ile ilgili olarak Adliye Encümeni'nin mazbatasında şunlar belirtilmiştir: "Matbuatın asrımızda ayrı ve yeni bir siyasî kuvvet olmak durumuna girdiği ve devletlerin umumi hayatında önemli roller oynamakta bulunduğu malum bir keyfiyettir. Bu kadar kuvvetli bir gelişme göstermiş olan bu kurumun faaliyetinden, memleket çıkarları ve milli amaçlar uğruna en verimli, en yüksek sonuçların alınması ve matbuatın yalnız bu yüksek hedefler yönünde çalışmasının temini için teşkilatlı, disiplinli bir meslek haline getirilmesi ve mensuplarının hak ve menfaatler ile birlikte görev ve mükellefiyetlerinin devlet eliyle düzen altına alınması gerekli geleceği de bir hakikattir. Bilhassa devletin yapıcı faaliyetlerinde ve mesai Cemiyetteki bütün yardımcı kuvvetlerin mütesanid varlıklar halinde kendisiyle teşriki mesai ederek elbirliğiyle milli menfaatlerin, maksatların istihsaline gidilmesi bir şiar ittihaz edilmiş olan memleketimizde, matbuatın bugün olduğu ka-

⁸⁹ Türkiye'de ilk basın birliği 1917 yılının Mayıs ayı içerisinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin ilk kurulduğu yıldan itibaren basının karşılaştığı meseleler üzerinde çabalarını yoğunlaştırdığı görülür.

⁹⁰ İskit, a.g.e., 1943, s. 301.

dar dağınık ve teşkilatsız yahut eksik ve kifayetsiz bir teşkilatla çalışan bir meslek halinde kalmasına artık izin verilemezdi”⁹¹.

Daha sonra hükümetle anlaşarak kanun teklifinde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Birliğe sadece gazete ve dergilerin yayınlanmasında önemli rolleri olan gazetecilerin alınması, birliğin idare ve kontrol mekanizmalarının oluşturulması, gazete ve dergi çalışanlarının iş güvencesi sağlanmasına yönelik olarak sözleşme mecburiyetinin getirilmesi.

Türk Basın Birliği Kanunu, daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 28 Haziran 1938 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazete’de 14 Temmuz 1938 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türk Basın Birliği Kanunu 4 bölüm ve 35 maddeden oluşmaktadır. Kanunun önemli maddeleri ise şöyle belirtilebilir: ⁹²

Madde 1- Türkiye’de çıkan gazete ve mecmualarının sahipleriyle bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ticaretle, devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimselerden mürekkep olmak ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere Türk Basın Birliği adı ile birlik teşkil olunmuştur. Birliğin merkezi Ankara’dır.

Madde 2- Yukarıki maddede sayılan ve birliğin kanuni azasını teşkil eden kimseler, birlik dışında gazetecilik mesleğini icra edemezler. Bir gazete veya mecmuanın intişara başlamasından itibaren en çok bir ay içinde, bu gazete ve mecmuanın sahipleri, burada çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunan diğer gazeteciler birliğe yazılmak için müracaat etmeye mecburdurlar. Bu 1938 tarihli Basın Birliği Kanunu ile temel amaç olarak, birlik mensuplarının maddi ve manevi menfaatlerinin korunması, mesleğin şeref ve vakarını korumak, mesleki disiplini sağlamak, gazetecilik okulları açarak mesleki eğitime yönelmek, Cumhuriyet’in menfaatlerini savunmak belirtilmiştir (Madde 5).

⁹¹ İskit, *a.g.e.*, s. 108.

⁹² Bu kanun için bkz. Resmi Gazete, 14 Temmuz 1938, Kanun No: 3511, s. 10269-10272. Ayrıca görüşmeler için bkz. Zabıt Ceridesi, C.I, İçtimat 25.6.1938, s. 400-413.

Türk Basın Birliği'nin kurulları olarak, Genel ve Mahalli Kurullar, Merkez ve Mahalli İdare Heyetleri ve Merkez Haysiyet Divanı tanımlanmaktadır (Madde 6). 12. Maddede genel merkez heyetinin görevleri olarak, hükümet-basın işbirliğini sağlamak, meslek mensuplarının maddi ve manevi sorunlarına eğilmek, çözümler bulmak, gazetecilik eğitimine önem vermek sayılmaktadır.

Basın Birliği'nin kurulmasına ilişkin kanununun diğer maddeleriyle gazetecilik mesleğine yönelik olarak iç disiplini sağlamak amacına yönelik hükümler getirilmektedir⁹³. Yine kanunda, Birliğin İçişleri Bakanlığı'nın ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nün denetim ve gözetimi altında bulunmasına öngören hükümler de vardır.

Türk Basın Birliği'nin kurulması ile hükümetin basın üzerindeki etkisi daha da artmış, hükümetin benimsediği kişilerin gazetecilik mesleğinden uzak tutulmasını sağlayabilecek bir mesleki örgüt kurulmuştur. Türk Basın Birliği Kanunu'nun geçici maddesine göre, İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin Türk Basın Birliği'ne katılmasına ilişkin karar gereğince, İstanbul Matbuat Cemiyeti kendisini feshedip Türk Basın Birliği'ne katılmıştır. 19 Temmuz 1938 tarihli genel kurulda, Türk Basın Birliği başkanlığına Falih Rıfkı Atay, İstanbul temsilciliğine Hakkı Tarık Us getirilmişlerdir⁹⁴.

⁹³ Madde 22- Muvakkaten meslek icrasından men veya birlikten çıkarma kararları kat'ileştikten sonra o yerin en büyük mülki amirine ve alakalının çalıştığı gazete veya dergi sahibine, neşriyat müdürüne bildirilir. Bu kararlar ayrıca gazetelerle de ilan edilir. Muvakkaten meslekten men icrasından men edilenler ceza müddeti zarfında mesleklerini icra edemezler. Gazete ve mecmuaların sahipleri ile umumi neşriyat müdürleri bunların yazdıklarını neşredemezler ve kendilerini gazete ve mecmuada çalıştıramazlar.

Madde 25- Gazete ve dergi sahipleri ile bunlarda çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve sertleri han bulunan birlik mensupları arasında karşılıklı münasebetler, aşağıdaki esaslar dairesinde iki tarafa feyiz ve teskit olunur.

Madde 26- Gazete ve mecmualarda çalışanlara bu gazete ve mecmuaların sahipleri arasındaki hak ve vecibeler, gazetecinin gazete ve mecmuada çalışmaya başladığı tarihten itibaren nihayet üç ay içinde yazılı bir mukavele ile tespit olunmak lazımdır.

⁹⁴ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 97.